

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

26E JAARGANG

WOENSDAG 12 FEBRUARI 1941

No. 1308

COMMISSIE VAN REDACTIE:

J. C. Koopmans, P. Liefjnick, N. J. Polak, J. Tinbergen
en F. de Vries.

Secretaris van de Redactie: M. F. J. Cool.

Redactie-adres: Pieter de Hoochweg 122, Rotterdam-W.
Aangeteekende stukken: Bijkantoor Ruigeplaatsweg.
Telefoon Nr. 35000. Postrekening 8408 (ten name van
„Economisch-Statistische Berichten”).

Abonnementsprijs voor het weekblad, waarin tijdelijk is opgenomen het Economisch-Statistisch Maandbericht, franco p. p. in Nederland f 20.— per jaar. Buitenland en koloniën f 23.— per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvingen het weekblad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de Redactie.

Advertenties voorpagina f 0.50 per regel. Andere pagina's f 0.40 per regel. Plaatsing bij abonnement volgens tarief. Administratie van advertenties: Nijgh en van Ditmar N.V., Uitgevers, Rotterdam, Amsterdam, 's-Gravenhage. Postchèque- en girorekening Nr. 145192. Adres te Rotterdam: Erasmushuis, Tel. Nr. 31696.

INHOUD:

	Blz.
Nog eens: de berekening van „multipliers”, door Prof. Dr. J. Tinbergen	112
De regeling voor de pluimveehouderij van najaar 1939, door Mr. H. W. J. Sannes	115
De commentaren op de brochure „Welvaart en Industrie in Nederland”; een repliek, door Dr. J. B. D. Derksen	118
De economische positie van Turkije (Redactie Economisch-Statistisch Maandbericht)....	121
Aanteekeningen.	
De opleiding van economen	127
Overheidsmaatregelen op economisch gebied	127
Maandcijfers.	
Indexcijfers van Nederlandsche aandelen.....	128
Hypotheekrente in Nederland.....	129
Statistieken.	
Bankdisconto's — Geld- en Wisselkoersen — Bankstaten	129—130

GELD- EN KAPITAALMARKT.

De omzetten op de *discontomarkt* blijven, in afwachting van den 15den Februari, den stortingsdag voor de nieuwe Staatsleening, beperkt. Toch kan men niet zeggen, dat de markt geheel verlaten ligt. Weliswaar zijn de koopers niet in grooten getale aanwezig, maar niettemin is er voor posten schatkistpapier van behoorlijken omvang nog wel vraag te vinden. Speciaal langer loopend papier, b.v. per November e.k., ontmoet bij de huidige notering van ca. 27/8 pCt. wel belangstelling.

De grootste levendigheid bestaat uiteraard op de *markt voor callgeld*. Alle banken hebben zeer omvangrijke posten on call uitstaan en het streven is om, naarmate de stortingsdag nadert, die uitzettingen te doen toenemen. Als vragers naar callgeld treden, behalve natuurlijk de agent van de schatkist, gemeenten op. Allerwegen ervaart men, dat, ondanks de liquidaties in de afgelopen week van de zijde van inschrijvers, die geen voldoende liquide middelen voor de storting bezitten, toch nog vrij omvangrijke posten zullen worden beleend. Voorzover die beleeningen bij de particuliere banken en niet bij De Nederlandsche Bank worden gesloten, zouden de banken daarvoor middelen moeten vrijmaken, evenals voor de storting op inschrijvingen, die door de betrokkenen ten laste van hun creditsaldi zullen worden afgedekt. Liquiditeitszorg voor de komende storting blijft dus vooralsnog de eerste taak der banken.

Nog steeds heeft men er geen indruk van, in welke mate de storting opgepot bankpapier te voorschijn zal brengen. De vermeerdering van de circulatie met 7 miljoen gulden, blijkens den bankstaat van 10 Februari, geeft wellicht een beeld van het deponeren van geld bij de banken door inschrijvers in het vooruitzicht van de storting. De guighetkantoren verwachten omvangrijke stortingen in geld, maar daarbij zullen ook bedragen zijn, die voortkomen uit opgevraagde credit-saldi bij banken, spaarbanken en girodiensten. Naar wij in één onzer vorige overzichten reeds releveerden, is overigens de vraag, of de stortingen uit creditsaldi dan wel uit gehamsterd bankpapier worden gefinancierd, monetair-economisch gezien nauwelijks van eenige beteekenis te achten; hoogstens kan zij voor de technische positie van de geldmarkt van eenig belang zijn.

Op de *kapitaalmarkt* waren de omzetten in obligatiën deze week over het algemeen uiterst gering, behalve in de nieuwe leening, waarin zeer omvangrijke posten werden omgezet. Het aanbod werd vlot opgenomen, terwijl 't disagio tot 2 à 2½ pCt. beperkt bleef. In dit opzicht is er een zeer duidelijk verschil tusschen het koersverloop van deze leening en de 4 pCt. Nederland 1940 II na de emissie. Het groote verschil in looptijd is daarvan de natuurlijke verklaring. Op den huidigen koers rendeert de nieuwe leening al boven de 4½ pCt., hetgeen, gezien de leeningsvoorwaarden en de uiterst geringe kans op verdere noemenswaarde koersdaling, zeker aantrekkelijk is. Tal van beleggers, die volgens de maatstaven, in het prospectus genoemd, niet behoefden in te schrijven, doch die wel liquide middelen hebben, vinden hier een aantrekkelijk object, hetgeen mede de vlotte vraag naar het aangeboden materiaal verklaart.

De rest van de obligatiemarkt vertoonde weinig koersschommelingen, terwijl ook op de aandelenmarkt het aanbod grootendeels achter den rug schijnt te zijn.

NOG EENS: DE BEREKENING VAN „MULTIPLIERS”.

Het begrip „multiplier” is, zoals men weet, in het bijzonder verbonden aan de berekening van de secundaire gevolgen van extra overheidsuitgaven. Men onderscheidt daarbij de *directe* uitgaven, die ten goede komen aan hen, die de aangekochte goederen in het laatste stadium vervaardigen; de *indirecte* (voor grondstoffen e.d.), die ten goede komen aan hen, die in voorafgaande stadia deze goederen hebben helpen produceren, en de *secundaire* uitgaven, die een gevolg zijn van de inkomensstijgingen der genoemde producenten. De multiplier is de verhouding van het totaal dezer drie uitgavengroepen tot de beide eerste, tezamen ook wel de primaire uitgaven genoemd. Hij wordt altijd berekend onder bepaalde veronderstellingen, die hier nu niet zullen worden herhaald, doch die in het vervolg ter sprake zullen komen.

De primaire uitgaven worden in het beschouwde geval door de overheid verricht, terwijl de secundaire uitgaven worden gedaan door hen, wier inkomens vermeerderd zijn.

Men kan ook een multiplier berekenen t.a.v. de werkgelegenheid, en deze behoeft niet precies gelijk te zijn aan die betreffende de uitgaven. Er is dus strikt genomen niet slechts één multiplier, er zijn er meer.

Men kan van een multiplier ook gebruik maken wanneer het gaat om het bepalen van de invloed van andere autonome wijzigingen in de volkshuishouding. Men kan hem b.v. ook toepassen om te berekenen, welk gevolg in totaal het wegvallen van een bepaald exportgebied heeft, of de oprichting van een nieuwe fabriek. Men kan hem gebruiken om — zoals de Deense oliefabriek in Aarhus enige tijd geleden heeft gedaan ¹⁾ — de invloed op de welvaart van een bepaalde stad uitgaande, van een grote, daar gevestigde, onderneming te berekenen. Vanzelfsprekend moet men zich daarbij steeds duidelijk bewust blijven van de veronderstellingen, waaronder de berekening geldig is ²⁾; mits op zodanige wijze gehanteerd, kan zij echter verschillende nuttige diensten bewijzen bij de bepaling ener economische politiek.

In verband daarmee is dan ook door Ir. Westhoff in zijn bekend Rapport eveneens aandacht aan de multiplier gegeven, en naar aanleiding van dit Rapport zijn in dit tijdschrift een tweetal beschouwingen verschenen ³⁾, waarop dit artikel als een aanvulling bedoeld is.

De vraag kan opkomen, of onder de huidige omstandigheden het „nakaarten” over zulke kwesties nog van veel belang is. Alles is nu immers zozeer veranderd, dat de economische wetten van vóór September 1939 toch niet zijn toe te passen. Dit laatste is maar ten dele juist. Er zijn wetten, die wel en er zijn er, die niet veranderd zijn. Slechts een zorgvuldige onderscheiding, en niet een overboord werpen van alles zonder onderzoek, kan helpen bij het begrijpen van de nieuwe economische wetten.

Het berekenen van multipliers is ook thans nog van een zeker belang. Ook nu nl. worden grote objecten aangevat en is het de moeite waard de weerslag daarvan op het gehele economische leven te kunnen doorzien. Aan de andere kant zijn door de omstandigheden bepaalde welvaartsbronnen weggevallen, waarvan de invloed op de volkshuishouding evenzeer moet worden gekend door

hen, die de leiding van onze volkshuishouding in handen hebben, en waarbij de „multiplier” zich eveneens doet gevoelen.

In sommige opzichten is er zelfs meer dan vroeger aanleiding om daarbij de methode van de multiplier toe te passen. Deze toch is, zoals al werd opgemerkt, slechts toepasselijk onder bepaalde omstandigheden. Eén daarvan is, dat geen prijsveranderingen optreden. Deze omstandigheid is juist nu, door de maatregelen tegen prijsverhoging, wellicht meer verwerkelijkt dan in vele vroegere jaren. Een tweede veronderstelling, gewoonlijk gebruikt bij de berekening van de multiplier, is, dat door particulieren als reactie op de inkomensverhoging geen nieuwe investeringen worden ondernomen. Ofschoon deze veronderstelling nooit geheel werkelijkheid is, is door de aan de tijdsomstandigheden inherente onzekerheid ook zij op het ogenblik niet onrealistisch.

Onze opmerkingen zullen allereerst van methodische aard zijn, waarbij niet wordt ingegaan op de getallenverhoudingen van dit ogenblik. De statistische gegevens zouden daartoe overigens ook niet in voldoende mate ter beschikking staan. Onze getallenillustraties zullen dan ook betrekking hebben op het jaar 1938, het laatste vooroorlogse jaar; ze dienen in het bijzonder om de gedachten te bepalen, en verder hebben ze wellicht toch nog waarde voor later, wanneer in bepaalde opzichten weer meer normale omstandigheden zullen heersen. Enkele opmerkingen over de huidige omstandigheden zullen aan het slot worden gemaakt.

De literatuur in Nederland over dit onderwerp is, om te beginnen, te danken aan de heren Van Mill ⁴⁾ en Reuchlin ⁵⁾, en voorts verrijkt door de heren J. J. Polak ⁶⁾ en Westhoff ⁷⁾. Naar aanleiding van het bekende Rapport van laatstgenoemde verschenen, zoals gezegd, in dit tijdschrift de twee reeds zoeven in noot 3 genoemde opstellen van de heren Polak en Derksen, die er in het bijzonder toe hebben bijgedragen, om de langzamerhand wat onoverzichtelijk geworden literatuur weer enigszins te doen convergeren. Zij doen zien, hoe de berekening in twee stadia uiteenvalt, die resp. het antwoord moeten geven op de vragen:

1. Welk gedeelte van een in Nederland extra uitgegeven bedrag wordt binnenlands inkomen? en
2. Welk gedeelte van een extra binnenlands inkomen wordt weer uitgegeven?

Als men zijn beschouwingen begint met een veronderstelde extra-uitgave voor een bepaald object of bepaalde goederen, doen de vragen zich in de hierboven aangegeven volgorde voor; als men begint met een veronderstelde extra-inkomensuitdeling (steun); komt eerst vraag 2 en dan vraag 1 aan de orde. Daar het proces van de secundaire inkomensvorming zich eindeloos (in steeds afnemende grootte) herhaalt, is deze volgorde overigens van weinig belang.

Op elk der beide vragen kan een specifiek antwoord gegeven worden en een algemeen; specifiek, wanneer het gaat om een bepaald object of een inkomensvermeerdering van een bepaalde groep personen; algemeen, wanneer het gaat om uitgaven in het algemeen of een algemene inkomensvermeerdering. Ook wanneer de primaire maatregel een

¹⁾ B. Barfod, Local Economic Effects of a Large-Scale Industrial Undertaking, Kopenhagen 1938.

²⁾ Het is overigens mogelijk om de beperkende veronderstellingen ten dele te laten vallen door het volgen van soortgelijke, nieuwere procédés. Daartoe moge in 't bijzonder verwezen worden naar Dr. J. J. Polak, Publieke werken als vorm van conjunctuurpolitiek, Den Haag 1937.

³⁾ J. J. Polak, De berekening der werkverruiming in het Plan-Westhoff, E.-S.B. Jrg. 24 (1939), blz. 24 (11 Jan. 1939); J. B. D. Derksen, De „multiplier” in het Rapport-Westhoff, E.-S.B. Jrg. 24 (1939), blz. 356 (3 Mei 1939).

⁴⁾ Ir. A. N. van Mill, Werkloosheidsbestrijding door uitvoering van openbare werken, De Ingenieur, 1933 en De Economist, Jrg. 8: (1935), blz. 593.

⁵⁾ H. Reuchlin, M.A., Werkverruiming en haar gevolgen voor volkshuishouding en overheidsfinanciën, Publicatie No 12 van het Nederlandsch Economisch Instituut, Haarlem 1935.

⁶⁾ Dr. J. J. Polak, Publieke werken als vorm van conjunctuurpolitiek, Den Haag 1937.

⁷⁾ Ir. J. Th. Westhoff, De directe mogelijkheden der werkverschaffing bij de werkloosheidsbestrijding, Zwolle 1938.

specifiek karakter draagt, is meestal de eerste secundaire verruiming reeds als een algemene te beschouwen. Voor de waarde van de multiplier is de kennis van het algemene antwoord dan ook van even groot belang als de kennis van de specifieke antwoorden. Slechts over het algemene antwoord zullen wij hier spreken.

Wenden wij ons dan eerst tot vraag 1 hiervoren: welk gedeelte van een in Nederland extra uitgegeven bedrag wordt tot binnenlands inkomen? Het antwoord, dat daarop

TABEL I

Samenstelling van den kostprijs van additionele productie, in pCt.

Bron:	„Loon”	Invoer	Soc.verz.	„Winst”
Reuchlin, Westhoff,				
Polak	50.1 ¹⁾	22	2.5	25.4
Derksen	60 ¹⁾		30	10
Dit artikel	27	22	2.0	49 ¹⁾

¹⁾ Omvat hier eveneens ondernemersloon.

wordt gegeven door de heren Reuchlin, Westhoff en Polak, vindt men in tabel I. Dit antwoord is ontleend aan de berekening van eerstgenoemde schrijver betreffende de samenstelling van de Nederlandse netto-productie in 1934. Het heeft daardoor echter bepaaldelijk geen betrekking op een *additionele* uitgave, doch op een *gemiddelde*, en is in principe dus eigenlijk niet juist. De heer Derksen heeft het in tabel I eveneens weergegeven antwoord gegeven en daarbij wel getracht om cijfers te geven over de *additionele* productie. Hij gebruikt daarbij één van de twee mogelijke methoden, nl. die van de historische analyse. Hij heeft nagegaan, hoe de vermindering van de waarde der productie tussen de jaren 1929 en 1934 verdedeld was over verminderingen in loon, invoer en „winst”.

Naast de methode, door Derksen gebezigd, is er nu nog een andere denkbaar, nl. die van de structurele analyse. Daarbij bepaalt men de verdeling der additionele kosten op grond van de kennis, die wij bezitten omtrent de aard van elk dezer kosten. Van de invoer nl. is vast te stellen, dat deze een proportionele kostenpost is; een deel van de loonkosten is eveneens proportioneel, een ander deel vast; terwijl de winst een restpost is. Uitgaande van deze gedachtengang zou het cijfer van de invoer gehandhaafd moeten blijven, dat van de loonkosten zou enigszins moeten dalen ⁸⁾, en dat voor de „winst” met hetzelfde bedrag stijgen.

Zou men dit willen uitvoeren, dan bevindt men zich voor een tweede moeilijkheid, nl. dat het Kostprijsrapport van het Centraal Bureau voor de Statistiek, waarop de heer Reuchlin zich heeft gebaseerd, een zeer ruime interpretatie van het begrip „arbeidsloon” heeft gebruikt. Daarin is nl. ook het ondernemersloon begrepen, dat in de practijk niet van de ondernemerspremie gescheiden wordt. Er zijn dus naast elkaar in begrepen de proportionele lonen van de directe arbeid, de vaste lonen van de „overhead”-arbeid, en de fictieve „lonen” van de ondernemers. Voor ons doel is het beter alleen de lonen van in loondienst werkenden, dus werkelijk betaalde lonen en salarissen, daarin op te nemen. Bovendien kunnen wij dan gebruik maken van de inmiddels verschenen publicatie „Enkele berekeningen over het nationale inkomen van Nederland” ⁹⁾, waarin een nauwkeuriger schatting voorkomt van het totaalbedrag van lonen en salarissen. Uit deze laatste publicatie blijkt, dat deze in 1938 32 pCt. uitmaakten van het nationale inkomen. Uit particuliere schattingen van Dr. Derksen,

⁸⁾ De cijfers der drie eerstgenoemde schrijvers zijn derhalve aldus te interpreteren, dat daarbij is aangenomen, dat ook de loonkosten proportioneel zijn.

⁹⁾ De Nederlandsche Conjunctuur, Speciale Onderzoekingen No. 2, bewerkt door Dr. J. B. D. Derksen, Den Haag 1939.

mij welwillend afgestaan, blijkt voorts, dat daarvan rond $\frac{1}{6}$ vaste lonen en salarissen zijn, zodat voor de proportionele 27 pCt. overblijft. Daar de invoer in genoemd jaar 22 pCt. uitmaakt, blijft er voor de restpost „winst” en bijdragen voor sociale verzekeringen (die op 2 pCt. zijn te stellen) 51 pCt. over. De aldus verkregen cijfers wijken vrij sterk af van die, welke door de andere schrijvers zijn gegeven, doch hierbij dient niet uit het oog te worden verloren, dat de rubriek „loon” nu dus beperkter is opgevat.

Bezien wij thans vraag 2, nl.: welk gedeelte van een extra binnenlands inkomen wordt weer uitgegeven? Zoals men zich herinnert, moet deze vraag beantwoord worden voor depressietijden; sparen wordt nl. als synoniem met niet-uitgeven beschouwd, hetgeen alleen in dergelijke perioden geoorloofd is. Tabel II geeft een overzicht van het bedoelde gedeelte, afzonderlijk berekend voor lonen van werkverschaffingsarbeiders, normale lonen en winsten. De

TABEL II

De „koopkrachtscheppende werking” van verschillende inkomenscategoriën, in pCt.

Bron:	Winst	Werkversch.- loon	Vol loon
Westhoff	35	17	45
Polak	60	22	48
Derksen	60	27.3	60
Dit artikel	35 of 50	¹⁾	60

¹⁾ In dit artikel niet beschouwd.

cijfers van Ir. Westhoff zijn door Polak op twee punten aan kritiek onderworpen. Aan contributies voor vakverenigingen was, door een misverstand in een andere publicatie, een te groot aandeel in de additionele inkomens der arbeiders toegekend, terwijl het cijfer voor het winstinkomen, eveneens door een misverstand, te laag was.

Door Derksen zijn de percentages voor de arbeiders verder verhoogd, omdat z.i. de steuntemiddelen die hoeg en daarmee de additionele inkomens te laag waren aangeslagen, een en ander als gevolg van het verwaarlozen van de onzichtbare werkloosheid.

Wij zouden hier nog iets nader op het cijfer voor de „winst” willen ingaan. Terwijl bij een vermeerdering der arbeidersinkomens gedacht moet worden aan een vermeerdering van het aantal verdienende arbeiders, moet bij de „winsten” gedacht worden aan een toeneming van het inkomen per hoofd der ondernemers; het gaat hier dus weer typisch om de besteding van additioneel inkomen ook voor deze personen. Het cijfer van 60 pCt. dezer additionele inkomens, dat, volgens Derksen en Polak, besteed wordt, gaat terug op Reuchlin. Deze laatste merkt over de besteding van winsten en winsttoenemingen terecht op, dat wij daarvan statistisch weinig weten ¹⁰⁾. Inmiddels zijn nu wel enkele meerdere gegevens ter beschikking gekomen, zij het dan dat deze nog steeds zeer gebrekkig zijn.

Ten eerste is uit Derksen's cijfers betreffende het nationale inkomen ¹¹⁾ af te leiden, dat een vermeerdering van het niet-arbeidsinkomen ongeveer voor een vierde deel de vorm aanneemt van niet-uitgekeerde winsten. Daarnaast is te bepalen, welk gedeelte van een inkomensvermeerdering nodig is voor de betaling van hogere *directe belastingen*. Voor het belastingjaar 1938/9 resp. hebben wij voor typerende gevallen de volgende cijfers berekend:

Inkomensklasse	Belastingdruk in pCt., gem. per klasse.				
	Ink.	Verm.	Gem.f	Pers.	Totaal
f 100.000	26.0	1.1	11.3	4.2	42.6
f 30.000—100.000	12.9	1.6	10.4	4.2	29.1
f 20.000—30.000	8.0	1.4	9.4	4.1	22.9
f 10.000—20.000	6.3	1.1	7.8	4.0	19.2

¹⁰⁾ T.a.p. blz. 58.

¹¹⁾ T.a.p. tabellen 16 en 42.

Deze cijfers maken geen aanspraak op volkomen nauwkeurigheid; bovendien zijn enkele belastingen buiten beschouwing gelaten; en ten slotte variëren de cijfers in de tijd en naar de plaats. Zij geven echter een voldoende beeld van de orde van grootte — in het jaar dat ons vooral interesseert — van de belangrijke plaats, die de post belasting bij de besteding van de betrokken inkomens inneemt. Men leidt uit deze cijfers af, dat een toeneming van f 10.000 tot f 30.000 voor 25 à 30 pCt., een van f 30.000 tot f 100.000 voor 40 à 50 pCt. door toenemende belasting wordt in beslag genomen, globaal dsu ongeveer $\frac{1}{3}$. In de buurt van inkomens van f 3000 is dit percentage 10 à 15 pCt. Bedenkt men, dat deze cijfers betrekking hebben op de *uitgekeerde* inkomens, dan moeten deze percentages betrokken worden op de 75 pCt. van het totale ondernemersinkomen, die tot uitkering geraken; voor de hoge inkomens komt men dan tot globaal $\frac{1}{3} \times 75$ pCt. of 25 pCt.

Ten aanzien van het gedeelte ener inkomensvermeerdering, dat besteed wordt aan consumptieve uitgaven (zonder directe belastingen), is weinig bekend. Het verbruiksonderzoek van 't Nederlandsch Economisch Instituut zal daarover eerlang wellicht enig licht kunnen doen schijnen. Enige aanwijzing is misschien ook te halen uit de ontdekking van een Amerikaanse onderzoekster, Mrs. Gilboy, dat de elasticiteit der consumptieve uitgaven t.o.v. het inkomen over een zeer groot interval van inkomens constant is, en gelijk aan 0.8. Deze merkwaardige ontdekking, die in haar draagwijdte — indien ze voor andere landen bevestigd zou worden — te vergelijken is met de „wet van Pareto”, — betekent, dat — aangezien een inkomen van omstreeks f 1.000 geheel consumptief besteed wordt — de inkomensvermeerderingen bij zeer hoge inkomens nog slechts voor een bescheiden deel aan consumptievermeerdering worden besteed, boven de f 20.000 voor niet meer dan 30 pCt., tussen de f 10.000 en f 20.000 voor wellicht 50 pCt.

Naast deze vooralsnog hypothetische cijfers staan de cijfers van het budgetonderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek, die eerst later zijn gepubliceerd en dus aan den heer Reuchlin nog niet bekend konden zijn. Twee categorieën van de daarin onderzochte gezinnen zijn voor ons doel van enig belang. Als voorbeeld van de besteding van wat hogere inkomens dan de gewoonlijk onderzochte, kunnen dienen die van de groep hoofdarbeiders, die tot f 19.000 opklimmen, zij het met een uiterst zwakke bezetting aan de top; als voorbeeld van de besteding van bedrijfsoverschotten kunnen dienen de cijfers betreffende boeregezinnen. Bij de hoofdarbeiders wordt aan consumptieve uitgaven plus belastingen 80 pCt., aan besparingen 20 pCt. van een additioneel inkomen besteed; bij boeren bedragen deze cijfers, voor het gemiddelde daar beschouwde inkomen van f 2000. respectievelijk 44 pCt. en 56 pCt. Men kan dit laatste cijfer het beste beschouwen als de som van niet-uitgekeerde winst en particuliere besparingen, terwijl men de besteding van het inkomen der hoofdarbeiders naar onze mening moet vergelijken met een besteding van het uitgekeerde gedeelte van de winst bij een ondernemer; de hoofdarbeider mist immers grotendeels het bedrijfsrisico. Men moet dus de juist genoemde percentages 80 en 20 betrekken op de 75 pCt. van een toename van het niet-arbeidsinkomen die tot uitkering geraken.

Onze — gebrekkige — gegevens kunnen dan aldus worden samengevat:

Besteding van additioneel niet-arbeidsinkomen, in pCt.

Groep personen:	Hoge inkomens	Hoofdarb.	Boeren
Niet-uitgekeerde winst	25	(25)	} 56
Besparingen	20	15	
Belastingen (directe) ..	25	} 60	} 44
Consumptie	30		

Van de verschillende uitgavenposten wordt, in de gedachtegang van de multiplier-theorie, gewoonlijk alleen de aan

consumptiegoederen bestede post als koopkrachtscheppend beschouwd. Het cijfer van 35 pCt. van Ir. Westhoff is dan niet zo onwaarschijnlijk. Het hogere cijfer van 60 pCt., door de andere auteurs genoemd, kan men slechts benaderen, wanneer men ook de belastingen in de consumptieve uitgaven begrijpt, zoals men dat bij de budgetstatistiek gewend is te doen. Zelfs dan bereikt men dat cijfer echter niet. Dr. Polak schijnt ook de additionele vraag naar kapitaalgoederen als koopkrachtscheppend te willen beschouwen; principieel bezwaar daartegen kan niet bestaan, doch het bestaan van een zodanige additionele vraag is niet de gebruikelijke veronderstelling in de theorie van de multiplier, waar men gewoonlijk aan een diepe depressietoestand denkt, waarbij men aanneemt, dat de investeringen op het niveau van de absoluut noodzakelijke her-investeringen zijn teruggevalven.

Het onder de koopkrachtscheppende uitgaven rangschikken van de belastingen is toelaatbaar, wanneer men aanneemt, dat de staat het evenwicht tussen inkomsten en uitgaven naar beide zijden strikt zal bewaren. Dit kan slechts op langere termijn en dan nog lang niet altijd worden aangenomen. Men kan dan zeggen, dat ongeveer 50 pCt. van de meerdere „winst” koopkrachtscheppend wordt uitgegeven.

Met deze cijfers toegerust kan nu worden berekend, dat een vermeerdering van uitgaven meebrengt, dat 27 pCt. daarvan aan meer loon, 24 pCt. aan meer invoer en sociale verzekeringen en 49 pCt. aan meer „winst” wordt besteed; van het meerdere loon wordt 60 pCt., van de meerdere winst resp. 35 pCt. of 50 pCt. weer uitgegeven. In de „tweede ronde” is er daarom een bedrag beschikbaar van

$$0.27 \times 0.60 + 0.49 \times 0.35 = 33 \text{ pCt. of}$$

$$0.27 \times 0.60 + 0.49 \times 0.50 = 41 \text{ pCt.}$$

Het totale bedrag, dat meer wordt uitgegeven, is dan:

$$1 + 0.33 + 0.33^2 + \dots = \frac{1}{1-0.33} = 1.5 \times$$

resp:

$$1 + 0.41 + 0.41^2 + \dots = \frac{1}{1-0.41} = 1.7 \times$$

zo groot als het primair uitgegeven bedrag.

Deze getallen wijken niet af van de tot nog toe door anderen genoemde getallen; in het bijzonder het tweede is — toevallig — vrijwel identiek aan het door Polak berekende en het uit het door Derksen gegeven materiaal te berekenen getal (voor objecten van werkverruiming tegen vol loon).

Vragen wij ons tenslotte af, hoe het onder de huidige omstandigheden met de multiplier staat, dan zal deze waarschijnlijk aanzienlijk groter zijn geworden, nl. als gevolg van de verkleining van de invoerquote: daardoor is een „lek”, dat vroeger vanuit het gezichtspunt van de multiplier veel schade deed, enigszins gestopt. Voorzover de clearing bovendien tot een min of meer automatisch gelijk blijven van in- en uitvoer zou leiden, zou het „invoerlek” geheel kunnen verdwijnen. Dat zou dus betekenen, dat zelfs een verhoogde invoer automatisch tot een verhoogde uitvoer zou leiden, waardoor de secundaire gevolgen zich tot de uitvoerindustrie zouden uitstrekken. Er moeten echter wel speciale voorwaarden vervuld zijn om een dergelijk automatisme te doen werken.

Is de vergrote multiplier in geval van toenemende primaire uitgaven een voordeel, daartegenover staat uiteraard, dat de onmogelijkheid van het invoeren van allerlei van overzee komende goederen de neiging heeft om de consumptieve vraag, zowel als het aanvatten van werken, die zulke invoergoederen nodig hebben, te remmen. En zo is het zonder zeer uitvoerige gegevens niet mogelijk om een volledig antwoord te geven op de vraag, of werkverruiming thans gemakkelijker dan wel moeilijker te bereiken is dan vóór de oorlog. Daaraan zijn bovendien nog verdere vraagstukken verbonden, waarop in dit artikel niet kan worden ingegaan.

DE REGELING VOOR DE PLUIMVEEHOUDERIJ VAN NAJAAR 1939.

De beteekenis van de pluimveehouderij als bron van volksinkomen.

Wie een aantal jaren geleden over de pluimveehouderij sprak en blijk gaf in de kleine en nietige kip iets meer te zien dan een diersoort, waarvoor sommige maniakken belangstelling koesteren, omdat zij er liefhebberij in hebben door hun fokkunst bepaalde rassen, vormen en veeren te voorschijn te roepen en daarmee lauweren op tentoonstellingen te oogsten, werd smakelijk uitgelachen. In de oogen van velen onzer landgenooten bezat het pluimvee geen andere beteekenis, dan dat het ons een eitje aan het ontbijt verschafte. Dat het bovendien een bron van inkomsten was voor talloze Nederlanders, in de eerste plaats voor de kleine boeren op de onvruchtbare zandgronden, die hun sober bestaan aan de kippen dankten, drong tot velen niet door.

Daarvoor bestond reden.

In het begin dezer eeuw immers, was het met de pluimveehouderij in ons land nog niet veel zaaks. Hier en daar werden op de boerderijen wat kippen gehouden onder omstandigheden van huisvesting, voeding en verzorging, welke het niet mogelijk maakten, dat daaruit een rendabele pluimveeteelt zou voortvloeien, en van een pluimveehouderij als een bron van volksinkomen mocht dan ook niet worden gesproken. Een stelselmatig streven naar verbetering van de productie bestond slechts in de hoofden van enkelen, die hun tijd vóór waren, en om aan de behoefte der bevolking aan eieren te kunnen voldoen, moesten deze uit het buitenland worden ingevoerd. Nederland was een eieren-importeerend land: in de jaren 1900 tot en met 1906 varieerde de meer-invoer, uitgedrukt in duizenden kg, van 1077 tot 2616.

Langzaam kwam, van hier tot verland. Huisvesting en voeding werden aanmerkelijk verbeterd; een begin van voorlichting omtrent een meer economische pluimveehouderij werd gegeven; pioniers voor een rationeelere kippenhouderij traden op en, voor het eerst in het jaar 1907, was er een overschot aan uitgevoerde eieren, nog wel niet groot (795 ton), maar dan toch een overschot. Holland was, van een land van eieren-invoer, een eieren-exporteerend land geworden en het werd dit in steeds sneller stijgende mate, terwijl de vermeerdering van den uitvoer gepaard ging met een in vlug tempo dalenden invoer: in het jaar 1914 bedroeg de uitvoer 22.178 ton, de invoer niet meer dan 9.223 en het exportoverschot dus 12.955 ton.

De gestadige ontwikkeling werd onderbroken door den wereldoorlog. De pluimveestapel werd, praktisch gesproken, vernietigd. In het eerste jaar na den oorlog, in 1919, werden niet meer dan 12 ton aan eieren uitgevoerd en de import overtrof dit gewicht met 54 ton. Sedert dat jaar echter ging het met de pluimveehouderij weder in stijgende lijn en in snel tempo omhoog. Verbetering der bedrijfstechneek vond op ruime schaal toepassing, het buitenland was begeerig naar de goede Nederlandsche eieren, en aan de vraag kon worden voldaan door een zich krachtig uitbreidenden stapel, mede als gevolg van nieuwe broed-methoden, welke het mogelijk maakten kuikens in practisch onbeperkt aantal te leveren. De pluimveehouderij werd voor de nationale volksvelvaart van beteekenis, zij werd een landsbelang; in vele streken, in het bijzonder op de zandgronden van (Gelderland, Overijssel, Noord-Brabant en Limburg, groeide zij uit tot een integreerend bestanddeel van het volksinkomen. Het top-jaar werd bereikt in 1931, toen de invoer beneden de 300 ton bleef, doch de export de 86.000 ton overschreed. Aan pluimvee en eieren werd in dat jaar uitgevoerd voor een waarde van 60 miljoen gulden. Het binnenlandsche verbruik hield daarmee gelijken tred: in totaal werd in ons kleine land aan pluimvee-producten

voortgebracht voor een waarde van 100 tot 120 miljoen gulden.

Sedert kwam de val. De export naar Engeland werd gevoelig getroffen door de daling van het Pond, contingentteeringen en betalingsmoeilijkheden met onzen grootsten afnemer Duitschland deden de rest, de omvang van den pluimveestapel werd met één vijfde gedeelte verkleind met het oog op de geringer geworden mogelijkheden van afzet, en de uitvoer daalde van ruim 86.000 ton in 1921 tot 80.000 in 1932 en tot bijna 57.000 in 1933. Het waren de crisisjaren, welke ook den landbouw en den uitvoer van zijn producten terugdrongen: met dit verschil echter, dat de pluimveehouderij zich staande hield zonder eenigen noemenswaardigen steun van de zijde der Regeering en ook op andere wijze blijk gaf gezond en krachtig te wortelen in den vaderlandschen bodem, die zich zoo in bij uitstek leent om haar bedrijf uit te oefenen. Reeds in 1934 begon zij zich te herstellen, de uitvoer liep weder omhoog en het jaar 1931 met zijn export van 1094 miljoen eieren werd in 1937 benaderd, in 1938 zelfs overschreden met een uitvoer van 1150 miljoen stuks, terwijl in 1939, niettegenstaande den in September uitgekomen oorlog, nog eenige honderden miljoenen meer door het buitenland werden afgenomen.

Het zijn cijfers, die spreken; maar nog steeds zijn velen in ons land slecht georiënteerd, wanneer het gaat over de beteekenis der pluimveehouderij. Zij heeft niet veel om het lijf, zoo wordt gemeend. De boter, de kaas, de melkproducten, de bacon niet te vergeten, zijn de voortbrengselen van dierlijken oorsprong, waarop het voor Nederland aankomt! De werkelijkheid is, dat in 1938 aan bacon werd uitgevoerd voor 22 miljoen gulden, doch aan pluimvee en eieren voor bijna het dubbele bedrag: voor 43½ miljoen gulden, slechts weinig minder dan aan melkproducten (45½ miljoen) en aan boter (43½ miljoen), veel meer dan aan kaas (29 miljoen) en niet te vergelijken meer dan de opbrengst van den export van versch vleesch (2½ miljoen). De uitvoer van eieren en pluimvee, vermeerderd met de consumptie in het binnenland, brengt ons tot een totale opbrengst der pluimveehouderij, ook na de jaren van crisis en teruggang, van bijna honderd miljoen gulden per jaar.

Het zijn echter niet alleen de pluimveehouders zelf, voor wie de kippenhouderij van zoo groote beteekenis is.

Een jaarlijksche opbrengst van omstreeks 2600 miljoen eieren, die voor ruim de helft naar het buitenland gaan, waarmee een paar honderd exporteurs zich belasten; de verpakking daarvan in de eierkisten met hun speciale binnenverpakking, welke slechts éénmaal wordt gebruikt; het vervoer per spoor, boot en vrachtwagen naar de pakplaatsen der exporteurs en vervolgens naar de grens; de verpakking en het transport van een bijna gelijke hoeveelheid voor het binnenlandsch verbruik; de mestereijen voor het slacht-pluimvee; de kratten voor het vervoer der levende dieren; de verpakking van het geslachte materiaal; de opslag van eieren en pluimvee in koelhuizen; de bouw der pluimveestallen, hout, glas, cement, gaas; de benodigdheden voor de verzorging der dieren, als turfmolm, eet- en drinkbakken; de bouw van broedmachines, kunstmoeders en kuikenhuizen; de vervaardiging der verzenddozen voor de kuikens, bestemd voor de afnemers — het zijn even zoovele belangen, welke handel, industrie en transport hebben bij den omvang der pluimveehouderij. Voor de voeding van den eierendel is noodig 850 miljoen kilo krachtvoer, dat van den voederhandelaar in kleine hoeveelheden tegelijk wordt betrokken en wordt verdeeld over de ruim 260.000 pluimveehouders. De verwerking van dat voeder en de distributie ervan gaven aan duizenden handen arbeid. Breede groepen buiten de direct betrokkenen vonden door de pluimveehouderij een bestaan.

De pluimveehouders en hun stapel.

Een productie en een geldelijke opbrengst, als hierboven

omschreven, werden mogelijk door een steeds in omvang toenemenden pluimveestapel. In 1910 was er een totaal aan kuikens en volwassen hoenders van nog geen 10 miljoen stuks (9.777.962); na den wereldoorlog had zich een geweldige inkrimping voltrokken, doch in 1921 is wederom een bijna gelijk aantal bereikt (9.660.799) en in 1930 is dit gestegen tot ruim 24½ miljoen (24.637.204). Dan volgt in de crisisjaren sedert 1934 een verkleining met het oog op de vernauwing van de mogelijkheden van uitvoer: met de stijging, welke zich sedert 1930 regelmatig had voortgezet, is het afgelopen, en de stapel handhaaft zich op 27½ miljoen (27.788.396 in 1936 en 27.703.594 in 1937). Nauwelijks echter wordt de export iets ruimer, of het aantal hoenders regelt zich daarnaar: in 1938 zijn er ruim 29½ miljoen en in Mei 1939 ongeveer 33 miljoen stuks. Sedert 1910, en niettegenstaande de tusschenliggende oorlogsjaren, beteekent dit dus een stijging van ruim 9.6 miljoen tot 33 miljoen, d.i. een verdrievoudiging van den pluimveestapel.

De inventarisatie van land- en tuinbouw had plaats in Mei. In de genoemde aantallen zijn dus vele kuikens en jonge hanen begrepen. Na opruiming van de laatste, na selectie onder de jonge hennen, en na de gewone afslachting van oude kippen in het najaar, blijft tegen het volgend voorjaar dan een aantal van ongeveer 18 miljoen over.

Deze getallen betreffen uitsluitend de hoenders op de bedrijven, waar zij gehouden worden met het oog op den verkoop van eieren. De talloze kippen, welke velen hebben uit liefhebberij of voor eigen huishoudelijke doeleinden — het versche eitje aan het ontbijt — zijn daarin dus nog niet begrepen.

Waar bevonden zich deze 18 miljoen kippen en wie waren de houders ervan, die er hun bestaan aan dankten of die er een hoedervan uit trokken naast andere bronnen van inkomsten?

Blijkens de „Uitkomsten der inventarisatie van Land- en Tuinbouw 1937 en 1938” waren er 260.000 houders van kippen en eenden, die de pluimveehouderij *als bedrijf* uitoefenden. Twee derde gedeelte der hoenders kwam voor op bedrijven met 200 stuks en meer, kuikens inbegrepen — dus op bedrijven met minstens 100 volwassen kippen — en het aantal pluimveehouders, dat hiermede zijn brood verdiende, beliep ten naasten bij 40.000. Eén derde gedeelte, verdeeld over de groote meerderheid der houders, blijft dus beneden het aantal van 100 volwassen dieren per bedrijf, hetwelk onvoldoende is om daarin een broodwinning te vinden; op zijn best een neven-verdiensde.

De 40.000 houders, die twee derde van den stapel bezitten, trokken daaruit jaarlijks gemiddeld per bedrijf een bedrag van f 1500 à f 1600 aan opbrengst van de eieren en van het slachtvee. Voor hen is de pluimveehouderij het bestaan of het hoofd-bestaan. Het zijn de kleine boeren op de zandgronden, waar driekwart van den geheelen hoenderstapel wordt gehouden. Producten van den akkerbouw leveren hun slechts geringe baten op; de opbrengst van de melk der weinige koeien, die zij kunnen houden, blijft verre beneden die der eieren. „De bedrijven in de zandstreken”, aldus de Directie van den Landbouw in haar rapport over „De economische toestand van den Landbouw in 1937/1938”, „verkrijgen hun inkomsten hoofdzakelijk uit den verkoop van zuivelproducten en eieren en in zeer bescheiden mate eveneens uit den afzet van akkerbouw-producten”. Voor vele streken overtreft de eieropbrengst die van de melk in zoodanige mate, dat de eerste als hoofdbedrijf, de laatste als bijkomstigheid kan worden aangemerkt. Het maandblad der zuidelijke organisaties berekende over vijf gemeenten in Limburg (Nederweert-Ospel, Helden, Venray, Sevenum en Horst), met te samen ruim 40.000 inwoners, de bedragen, uitbetaald in 1938 voor aan de zuivelfabri-

ken geleverde melk en die voor de aan de plaatselijke eierverenigingen afgedragen eieren, en kwam tot het verrassende resultaat, dat in genoemd jaar aan melk werd ontvangen tot een bedrag van f 1.216.296.50, doch aan eieren bijna het drievoudige, een bedrag van f 3.333.666.94. Veilig mag worden uitgesproken, dat de wekelijksche eieropbrengst voor den kleinen zandboer de bron is, waaruit de huishoudelijke uitgaven, soms ook de bron, moeten worden betaald. Waarlijk dan nog, wegegen wordt over de speciale hoenderparken, waarvan de kippen de eenige bron van inkomsten vormen, over de bijzondere bedrijven in Waterland, en over de eendenhouderijen in Harderwijk, Ermelo en omstreken.

De verdeling van het pluimvee over het land: drie vierde gedeelte ervan op de zandgronden en twee derde bij de kleine kippenboeren met meer dan 100 volwassen dieren, houdt uiteraard verband met de oppervlakte van het bedrijf. Daar, waar de boer uit den landbouw zijn producten trekt, worden ook wel kippen gehouden, doch zij zijn er weinig in tel. Zij zijn een, veelal verwaarloosd, onderdeel van het gemengde bedrijf, wyl de hoofdbron der inkomsten van deze bedrijven van grooteren omvang niet in het pluimvee is gelegen. De bedrijven boven de 20 H.A. bezitten niet meer dan 9 pCt., die boven de 10 H.A. niet meer dan één vijfde gedeelte van den stapel. Vier vijfde gedeelte bevindt zich op bedrijven beneden de 10 H.A.: twee derde deel op bedrijven tot 8 H.A., en meer dan de helft op bedrijven onder de 5 H.A. In bepaalde streken hebben deze over het geheele land berekende cijfers min of meer af; zoo wordt in Limburg iets meer dan de helft der kippen gehouden op bedrijven beneden de 8 H.A., terwijl in Noord-Holland vrijwel alle pluimvee voorkomt op bedrijven beneden de 5 H.A. en er zich in Overijssel weer meer kippen dan het gemiddelde aantal bevinden op bedrijven boven de 10 H.A. Globaal en over het geheele land berekend — en dat is het eenige, waarmede in de practijk rekening kan worden gehouden — is de verdeling als hierboven aangegeven, waarbij dus 80 pCt. voorkomt op de bedrijven beneden de 10 H.A.

Het bovenstaande in algemeene trekken samenvattend en aanvullend met eenige bijzonderheden kan worden gezegd:

a. dat het grootste gedeelte van het bedrijfspluimvee voorkomt bij de kleine, zelfstandige boeren op de onvruchtbare zandgronden beneden 10 H.A., in Gelderland, Noord-Brabant, Limburg, Overijssel en Drenthe. Akkerbouw wordt op deze bedrijven weinig beoefend. Voor zooverre het gemengde bedrijven zijn, is de eierenopbrengst van meer betekenis dan die van de melk. Het huisgezin leeft van het pluimvee; de kippen zijn de eenige of de voornaamste bron van inkomsten. Zij kwamen er in aanzien, toen bleek, dat er meer mee verdiend kon worden dan met de overige opbrengsten van het bedrijf. Zonder hun pluimvee zouden deze kleine zwoegers hun zelfstandig bestaan inboeten.

b. dat de pluimveehouderij op bedrijven boven de 10 H.A. nooit een rol van betekenis heeft gespeeld. De bedrijfsopbrengsten komen uit andere bronnen; de landbouw-producten en het groote vee maken het leven uit van deze boeren; de kippen zijn bijzaak. De omstandigheden, waaronder de grootere landbouwers en veeboeren leven, zijn niet te vergelijken met die van den boer-kippenhouder.

c. dat een aantal hoenders moet worden gehouden op de fokkerijen en op de vermeerderingsbedrijven, welke taak het is in onderling verband zorg te dragen voor de jaarlijksche aanvulling en verjonging van den stapel bij de pluimveehouders.

d. dat er, behalve de fokkerijen, die speciale pluimveebedrijven zijn, vele hoenderparken bestaan, waar de kippen voor den leg worden gehouden (zgn. legbedrijven)

en waar de bestaansmogelijkheid eveneens uitsluitend van het pluimvee afhangt.

e. dat vele kippen in kleine aantallen worden gehouden voor eigen huishoudelijk gebruik, zonder bedrijf of als een geringe nevenverdiende naast de andere bronnen van inkomsten. Onder deze categorie van houders vallen gepensioneerden, plattelands-notarissen en artsen, winkeliers, onderwijzers, burgemeesters en stedelingen met een lapje grond: lieden, die ook zonder het pluimvee een bestaan hebben, en die hun eieren door de on-economische wijze, waarop zij de hoenders houden en verzorgen, duur betalen. Naar lage schatting mag worden aangenomen, dat het aantal aldus gehouden kippen het miljoen overschrijdt.

Voor de sub b en e genoemde groepen bestaat als regel geen noodzaak om het pluimvee te behouden. Immers voor hen komen de voornaamste inkomsten van elders.

De inkrimping.

Veel behoeft niet gezegd te worden over de noodzaak om tot een belangrijke verkleining van den pluimveestapel over te gaan, nu sedert half Mei de overzeesche invoeren van granen stop staan. De pluimveehouder ziet deze noodzaak in en aanvaardt het feit zonder gemor. Hij weet, dat de hoeveelheid voeder, welke voor den ouden stapel nodig zou zijn, 850 miljoen kilo bedraagt, en hij begrijpt, dat, wanneer van de voorraden steeds afgaat, zonder dat er iets bij komt, het lied spoedig uit zou zijn, indien de stapel tot zijn vroegeren omvang gehandhaafd zou blijven. Hij legt zich neer bij de door anderen gemaakte en voor hem oncontroleerbare berekening, dat moet worden ingekrompen tot een aantal van zes miljoen hoenders, dat is tot één vijfde gedeelte van den stapel, zoodat deze in September 1939 werd geïnventariseerd, of tot één derde gedeelte van den normalen omvang, welke op 18 miljoen wordt aangenomen.

Wordt dus de inkrimping als zoodanig noodzakelijk erkend, niettemin blijft het voor de pluimveehouderij van beteekenis, op welke wijze en langs welke lijnen zij zal worden toegepast. Er zijn velerlei tusschenvormen denkbaar, doch in groote trekken zouden drie methoden in aanmerking kunnen komen:

I. verkleining van den stapel over de geheele linie gelijkelijk. Ieder zou $\frac{1}{5}$ van het aantal volwassen hoenders van September 1939 of wel $\frac{1}{3}$ van het normale aantal mogen aanhouden en hiervoor voedertoe wijzing ontvangen. Deze methode zou voor hen, die haar hebben uit te voeren, de eenvoudigste zijn. Zij houdt slechts rekening met het aantal hoenders en zoekt niet naar een verdeeling, welke de zelfstandigheid en het voortbestaan der kleine boerenpluimveehouders tracht te waarborgen. Evenmin vraagt men zich hierbij af, of op deze wijze een zoo groot mogelijke eierenproductie van den overgebleven stapel kan worden verkregen;

II. verkleining van den stapel op zoodanige wijze, dat het beschikbare voeder wordt toebedeeld aan hen, in wier handen de pluimveehouderij zich historisch heeft ontwikkeld, waardoor het pluimvee in hoofdzaak zou worden gereserveerd voor den zandboer, die met een dan slechts geringe verhooging van den eierprijs in staat zou zijn om zonder steun het bedrijf te handhaven en dit weder uit te bouwen tot den ouden omvang, zoodra betere tijden zullen aanbreeken. Geen kippen dus bij, of althans geen voedertoe wijzing aan hen, die het pluimvee niet behoeven als bron van bestaan, wijl zij uit anderen hoofde over inkomsten beschikken.

III. verkleining van den stapel door het pluimvee daar te brengen, waar het weliswaar tot dusverre weinig in aanzien was, doch waar het geacht wordt op voordeeleriger wijze te kunnen worden gehouden, omdat afval van het overige bedrijf voor de kippen beschikbaar is. Voeding dus, geheel of ten deele, door afval productief te maken, waardoor op het ingevoerde krachtvoeder zou kunnen worden bespaard. Deze methode berust er op, dat men het pluimvee wil zien bij den landbouwer, die in de

afvalproducten van eigen bodem het voeder vindt, waarmee hij zijn kippen in stand houdt.

Deze derde methode werd toegepast, weliswaar niet terstond in alle consequenties, wijl dan plotseling te groote verschuivingen zouden optreden en waarschijnlijk ook, omdat het practisch niet mogelijk zou blijken de kippen in kort tijdsbestek over te hevelen naar den landbouwer, wiens terreinen en stallen er niet op berekend zijn ze te ontvangen. De perspublicatie van 8 October 1939, welke verwijst naar nader te geven aanwijzingen, die kort daarop verschenen, zegt omtrent dit punt o.m. het volgende:

„Bij het opstellen van die aanwijzingen moest „rekening worden gehouden met het feit, dat de „kippenhouderij onder de huidige omstandigheden „het best gedreven kan worden als onderdeel van het „landbouwbedrijf op de boerderij. De ontworpen „regeling gaat in deze meest gewenschte richting. „Natuurlijk kon deze gedachte niet in eens in al „haar consequenties worden doorgevoerd, want „anders zouden plotseling al te groote verhuizingen „zijn opgetreden, met al te nadeelige gevolgen voor „tal van pluimveehouders daarvan. Dienovereen- „komstig zullen de bedrijven met een kleinen stapel, „dit zijn in het algemeen de boerderijen, waar de „pluimveehouderij een bescheiden onderdeel van „het boerenbedrijf uitmaakt, relatief meer dieren „mogen aanhouden dan de bedrijven met een „stapel van grooteren omvang, voor welke de „kippenhouderij een min of meer op zich zelf staande „bedrijfstaking is. Deze laatsten zullen hun stapel dus „sterker moeten inkrimpen. Anderzijds komt — „wat de voedertoe wijzing voor den overgebleven „stapel betreft — de laatste groep van bedrijven er „relatief beter af. Deze zullen bij de nieuwe voeder- „periode, ingaande 14 October a.s., voor een grooter „percentage van hun dieren voeder mogen betrekken „dan de boerenbedrijven met een kleinen stapel. „Dit stemt ook geheel overeen met het feit, dat op „grootere boerenbedrijven in den regel meer afval „aanwezig is, zoodat de kippen niet uitsluitend op „afzonderlijk aangekocht krachtvoer zijn aange- „wezen”.

Tot troost voor hen, wier bestaan aldus zou worden vernietigd, wordt dan verder medegedeeld:

„dat met het oog op deze noodzakelijke inkrimping „van den pluimveestapel onlangs een eierprijs is „vastgesteld om een compensatie voor de vermin- „dering van inkomsten der pluimveehouders te „geven”.

terwijl ook overigens:

„voor de houders van bedrijven, wier inkomsten „ten gevolge van de inkrimping van hun stapel zoo „sterk dalen, dat zij, naast de bestrijding der kosten „van levensonderhoud, niet toereikend zijn voor de „betaling van renten en publieke lasten, zal worden „gezorgd.”

Het systeem komt dus in het kort hierop neer: de landbouwbedrijven mogen een grooter percentage aanhouden, doch zij ontvangen daarvoor niet ten volle voeder, omdat zij over afval beschikken; zij, die tot dusverre de pluimveehouderij beoefenden als bedrijf en als hoofd- of eenige bron van inkomsten, worden tot kleinere percentages teruggebracht, waarvoor zij volledig voeder zullen ontvangen, omdat hun geen afval ter beschikking staat. Zij worden gesteund door het vaststellen van een eierprijs, welke als compensatie voor den geringeren omzet zal gelden, en zij zullen voor de betaling van renten en publieke lasten worden geholpen.

Tot zoover de beginselen van de getroffen regeling; in een volgend artikel stellen wij ons voor na te gaan, hoe hiervan, in cijfers uitgedrukt, de werking is en welke voor- en nadeelen o.i. aan deze methode verbonden zijn.

SANNES.

DE COMMENTAREN OP DE BROCHURE „WELVAART EN INDUSTRIE IN NEDERLAND”; EEN REPLIEK.

De beoordeelingen, die naar aanleiding van de brochure „Welvaart en Industrie in Nederland” in talrijke tijdschriften verschenen, zijn in hoofdzaak van tweeërlei aard.

Eenerzijds is het verheugend te constateeren, dat de methode van de beeldstatistiek alom waardeering heeft gevonden. Hieruit mag de gevolgtrekking worden gemaakt, dat deze beantwoorden aan het doel, dat de Nederlandsche Stichting voor Statistiek zich daarmee gesteld heeft: het populariseeren van de statistiek in een voor een breeden lezerskring aantrekkelijken en begrijpelijken vorm, die tegelijk wetenschappelijk verantwoord is. Dat daarbij de grootst mogelijke objectiviteit wordt nagestreefd, spreekt wel vanzelf voor een instelling, die zich op het terrein van de statistiek wil bewegen, doch mag hier misschien nog wel eens onderstreept worden. Uiteraard droeg deze eerste zelfstandige publicatie van de Stichting tot op zekere hoogte het karakter van een proef. De Stichting is dan ook erkentelijk voor enkele wenken en opmerkingen, die haar schriftelijk en mondeling bereikten, en hoopt hiermede haar voordeel te kunnen doen.

Daarnaast is op den zakelijken inhoud van deze brochure door enkele deskundigen critiek uitgeoefend, welke in dit artikel zal worden beantwoord. Men herinnert zich de belangrijkste cijfers. De economische structuur van Nederland is beschouwd achtereenvolgens naar de gegevens van de beroepstelling, van het nationale inkomen, naar de beteekenis van de behoeftevoorziening, naar den omvang der beleggingen, uit het oogpunt van het goederen- en dienstenverkeer met het buitenland, en uit nog andere gezichtspunten. Om nog een enkel gegeven aan te halen: in den landbouw werken 20 pCt. van alle beroepsbeoefenaren; in de nijverheid 39 pCt., in handel- en verkeer (inclusief bank- en verzekeringswezen) 23 pCt.; het volksinkomen bedroeg (in 1938) rond 5 milliard gulden, waarvan het aandeel van den landbouw 600 millioen gulden, dat van de nijverheid 1500 millioen gulden, en dat van handel en verkeer 1200 millioen gulden uitmaakte.

De critiek richt zich eensdeels tegen de gevolgde indeeling, anderdeels heeft men gemeend, dat bij de beschouwing van het vraagstuk nog andere punten ter sprake dienden te komen. De opmerkingen zijn niet alle geheel nieuw. Bij discussies over vraagstukken, verband houdende met de positie van den landbouw en van de industrie, zijn zij ten deele reeds meer vernomen. Daar het hier echter in hoofdzaak gaat om de interpretatie en het gebruik van officieele statistische gegevens, lijkt het gewenscht en ook mogelijk hierover tot overeenstemming te geraken. Mede met de bedoeling hiertoe een bijdrage te leveren, zijn de volgende opmerkingen dan ook neergeschreven:

De critiek op de indeeling.

Het bezwaar tegen de gevolgde indeeling richt zich in hoofdzaak tegen het feit, dat de nijverheid (d.w.z. de bedrijfsklassen, die volgens de beroepstelling tot de nijverheid gerekend worden) als één groep gesteld wordt naast den landbouw¹⁾. Zoowel volgens de gegevens van de beroepstelling als van het volksinkomen neemt de nijverheid dan verreweg de belangrijkste plaats in: Hiertegen nu richt zich de critiek. Door de nijverheid als één groep te beschouwen, zou haar beteekenis worden overschat, die van den landbouw onderschat. Over de manier, waarop de gegevens dan wel gegroepeerd zouden moeten worden, loopen de meeningen uiteraard uiteen. Zij komen wel alle hierop neer, dat de nijverheid in meer homogene bestanddeelen moet worden gesplitst. Het gaat niet aan, zoo is wel betoogd, om ambachten en handswerklieden, zooals den dorpsmid, timmerman, kleermaker, kapper en apotheke enz., plaatselijke

verzorgingsbedrijven dus tezamen met het bouwbedrijf, den mijnbouw (w.o. de turfgraverijen) en de moderne fabriekmatige grootindustrie in één groep samen te voegen.

Welk indeelingsprincipe dan wel gevolgd moet worden, hangt er van af, wat men wenschte te verstaan onder „beteekenis van een bedrijfstak voor de welvaart”. De interpretaties, die men hiervan wel heeft trachten op te stellen, geven echter tot veel moeilijkheden aanleiding. Men heeft verdedigd, dat de bedrijfstakken dienen te worden ingedeeld in „primaire” en „secundaire” welvaartsbronnen, waarbij dan zou blijken, dat de landbouw vrijwel geheel als primair moet worden beschouwd, tegenover de nijverheid gedeeltelijk primair en gedeeltelijk secundair. Het is echter geenszins duidelijk, wat onder primaire, resp. secundaire welvaartsbronnen moet worden verstaan. Blijkbaar wil men met deze termen aangeven, dat een economische opleving alleen in bepaalde bedrijfstakken (die dan primair genoemd worden) een aanvang kan nemen of daarin in de eerste plaats gestimuleerd kan worden, welke welvaartsvermeerdering zich dan vervolgens over de andere bedrijfstakken (de secundaire genoemd) kan uitbreiden. In deze secundaire bedrijven kan een welvaartsvermeerdering echter niet een aanvang nemen; zij zijn en blijven naar hun aard afhankelijk van den gang van zaken in de primaire bedrijfstakken. De bedoeling schijnt duidelijk aan de hand van een eenvoudig voorbeeld. Wanneer er in een tuinbouwstreek een economische opbloei ontstaat, doordat de vraag in de afzetgebieden zich uitbreidt, zal deze opbloei bijv. tengevolge kunnen hebben, dat er meer, en misschien betere woningen gebouwd worden, dat er meer winkels komen, dat de confectie-industrie haar afzet ziet stijgen, enz. Men zal echter in een weinig welvarende landbouwstreek de welvaart niet kunnen opvoeren door te beginnen met het stichten van een aantal winkels of de oprichting van een confectiefabriek. De tuinbouw behoort dus tot de primaire, de kleinhandel, de confectiefabriek enz. behooren tot de secundaire bestaansbronnen.

Dit schema geeft de werkelijkheid echter in vele opzichten geheel onjuist weer. De samenhangen tusschen de verschillende bedrijfstakken, de wijzen, waarop de conjunctuur in het buitenland op de binnenlandsche kan inwerken, de mogelijkheden, die de overheid heeft tot ingrijpen en stimuleering van het economisch leven, zijn zoo talrijk en gecompliceerd, dat het zeer moeilijk, zoo niet onmogelijk is om ten aanzien van het meeren-deel der bedrijven vast te stellen, welke primair en welke secundair zijn. Bovendien, en dit bezwaar is misschien nog belangrijker, treden er voortdurend veranderingen op en kunnen verschillende causale relaties in het economisch leven zeer goed van richting omkeeren. Een secundaire bedrijfstak kan dus na verloop van tijd wellicht blijken primair te zijn geworden en vice versa. Wanneer bijv. in een industriegebied een opleving ontstaat als gevolg van uitbreiding van de vraag naar producten van de exportindustrie, vestiging van een eigen industrie in plaats van vroegeren import, toeneming van den omvang van het havenverkeer e.d., en daardoor de bevolking zich uitbreidt en de welvaart stijgt, met als gevolg meer vraag naar boter, kaas, melk, groenten enz., zal dit de omliggende land- en tuinbouwgebieden wellicht ten goede komen. De industrie is dan dus primair, de land- en tuinbouw secundair. Het omgekeerde is het geval, wanneer bijv. de economische opleving uitgaat van een vermeerderde buitenlandse vraag naar land- en tuinbouwproducten, zooals dit zich o.m. vóór 1914 in ons land heeft voorgedaan, toen de industriegebieden in het naburige buitenland zich sterk ontwikkelden. Wanneer de overheid groote openbare werken laat uitvoeren, werkt de koopkrachtschepping stimuleerend op een zeer groot deel van het bedrijfsleven. De overheid is dan de primaire welvaartsbron, het particuliere bedrijfsleven secundair. De onderlinge relaties zijn dus zoo gecompliceerd, en de feiten, die zich kunnen voordoen, zoo uiteenlopend, dat men zonder meer niet van

¹⁾ Vgl. o.a. Dr. H. Molhuysen, Nederlandsch Landbouwweekblad, 29 November 1940, blz. 4.

primaire en secundaire welvaartsbronnen kan spreken.

Een brochure, zoals „Welvaart en Industrie in Nederland”, bedoelt slechts een eenvoudige en begrijpelijke economisch-statistische schets te geven van de Nederlandse volkshuishouding, waarbij uiteraard de nadruk diende te vallen op de plaats, die de nijverheid inneemt. Ook aan enkele der voornaamste vraagstukken, die bij de beoordeeling van de voor Nederland meest gewenschte toekomstige ontwikkeling de aandacht vragen, diende een plaats te worden ingeruimd. Hier is, naar het mij voorkomt, het bevolkingsvraagstuk wel het kernpunt van het probleem, waarover onder deskundigen trouwens ook weinig verschil van meening bestaat. Het leek echter van groot belang aan de allervoornaamste cijfers en feiten, die bij de beoordeeling van de positie van de industrie hier te lande de aandacht vragen, in een dergelijke brochure eenige plaatsruimte te geven, juist omdat onder het leekenpubliek dikwijls geheel verkeerde voorstellingen heerschen over de verhoudingen in de economische structuur van Nederland²⁾. Het spreekt wel vanzelf, dat een wetenschappelijke studie van het onderwerp een zeer veel uitvoeriger en dieper gaand onderzoek zou vereischen. Dit valt, naar men zal moeten toegeven, geheel buiten het kader van een dergelijke brochure.³⁾ Met een onderverdeling van de rubriek „nijverheid” in bouwbedrijf, ambachten, enz. komt men er niet, omdat men dan billijkheidshalve ook de andere bedrijfstakken nader zou moeten ontleden. Men zou dan bijv. ook den handel niet langer als een homogene groep kunnen beschouwen, maar onderscheid moeten maken tusschen groot- en kleinhandel⁴⁾.

De beeldstatistiek leenen zich alleen voor de voorstelling van enkele groote groepen. Gaat men verder onderverdeelen, dan worden de beeldstatistiek onoverzichtelijk, verward en ingewikkeld, en verliezen de aantrekkelijkheid en suggestieven invloed, welke ervan behoort uit te gaan. Afgezien hiervan mag overigens worden opgemerkt, dat, juist omdat een deel van het moderne grootbedrijf uit het vroegere handwerk en de ambachten is voortgekomen, er iets voor te zeggen is om de geheele nijverheid tezamen als één groep te blijven beschouwen.

Reeds de cijfers, zoals zij gegeven worden in de brochure „Welvaart en Industrie in Nederland”, laten toe enkele belangrijke en wetenschappelijk verantwoorde gevolgtrekkingen te maken. Ten eerste mogen zij gebruikt worden voor het maken van vergelijkingen met andere landen, vooropgesteld, dat de daarvoor geldende statistiek, wat de methode van samenstelling betreft, vergelijkbaar zijn

²⁾ De Nederlandsche Stichting voor Statistiek heeft het voornemen over de beteekenis van den landbouw een afzonderlijke brochure het licht te doen zien.

³⁾ Als voorbeeld van een inleiding tot een dergelijk dieper gaand onderzoek zij verwezen naar het artikel: „De industrie in Nederland” in Economisch Statistische Berichten van 22 Januari jl., blz. 64.

⁴⁾ Een niet onbelangrijk detail, waaraan in de brochure ook al geen aandacht kon worden geschonken, betreft het volgende: Onder de personen, werkzaam in den landbouw, zijn ook begrepen de medewerkende echtgenooten. Zij zijn als volle arbeidskrachten geteld, een voorstelling, die feitelijk niet juist is, omdat deze vrouwen daarnaast toch ook haar bezigheden hebben in het huishouden. Vermoedelijk zal het meerendeel van haar alleen in den drukken tijd meehelpen. Dat zij niet als volle arbeidskrachten zijn te beschouwen, blijkt o.a. uit gegevens over het gewaardeerde loon deze echtgenooten, dat nooit meer bedraagt dan ten hoogste enkele honderden guldens per jaar, dikwijls nog belangrijk minder. Men zou deze vrouwen dus slechts ten deele mogen meerekenen. Bijgevolg zou het gedeelte der bevolking, dat in den landbouw werkzaam is, feitelijk beneden 20 pCt. moeten worden gesteld. (Naar schatting op ongeveer 18 pCt., wanneer men de meewerkende vrouwen als halve arbeidskrachten telt.)

met de Nederlandsche. In de tweede plaats mag men de cijfers gebruiken om een historische ontwikkeling te schetsen. Men kan bijv. constateeren, dat gedurende de laatste halve eeuw de bevolkingsvermeerdering van Nederland voor het overgrote deel is opgevangen door de sterke uitbreiding van industrie, handel en verkeer (en enkele kleinere groepen), terwijl daarentegen het aantal in den landbouw werkzame personen slechts weinig is toegenomen. Wat dit laatste betreft, moet worden toegegeven, dat de verhoudingen daarbij een weinig ten nadeele van den landbouw worden voorgesteld. Verschillende werkzaamheden, waaronder als belangrijkste de bereiding van boter en kaas, werden in vroeger jaren op de boerderij verricht, doch behooren thans tot het arbeidsveld van de landbouwindustrieën. Daar de landbouwindustrieën tot de nijverheid gerekend worden, wordt bij vergelijking van de cijfers van de beroepstellingen de toeneming van de nijverheid dus een weinig overschat, die van den landbouw onderschat⁵⁾.

Er zijn echter uiteraard ook landbouwindustrieën, welke producten nimmer op de boerderij gemaakt worden (suiker, strookarton, aardappelmeel etc.). De bedoelde correctie blijkt niet zeer belangrijk te zijn, immers zij komt neer op een cijfer van rond 20.000 personen, op een totaal van rond 675.000 personen in den landbouw werkzaam in 1938. Men doet vermoedelijk het beste met de landbouwindustrieën, voorzover zij alleen Nederlandsche agrarische producten verwerken, bij den landbouw te rekenen (het percentage der personen in den landbouw werkzaam, wordt dan 22 pCt., dat in de nijverheid 37 pCt.) of wel ze in de beeldstatistiek door een gemengde kleuraanduiding van de overige nijverheid te onderscheiden. Overigens behoeft hier wel niet herinnerd te worden aan den grooten vooruitgang, dien de ontwikkeling van de zuivelindustrie heeft gebracht. Vermoedelijk zijn er wel meer gevallen aan te halen, waar moderne industriële productiemethoden het vroegere handwerk op de boerderij hebben verdrongen. In zooverre kan men dan weer niet zeggen, dat de geheezigde wijze van voorstelling de beteekenis van de industrie zou overschatten.

Intusschen zij toegegeven, dat het gebruik van de cijfers der beroepstelling, zonder nadere toelichting over hetgeen de afzonderlijke groepen omvatten, wellicht bij niet-ingewijden tot misverstand aanleiding kan geven. Zoo zou bij de cijfers van de nijverheid aangeteekend kunnen worden, dat de bouwnijverheid, waaronder begrepen grondwerken en ontginningen, hiervan, naar het aantal werkzame personen gerekend, rond 20 pCt. uitmaakt.

Voorts kan men nog berekenen, dat rond 20 pCt. van alle in de nijverheid werkzame personen hun beroep uitoefenen in „vestigingen”, waarin niet meer dan 5 personen zijn tewerkgesteld. Dit is dus het eigenlijke kleinbedrijf, waartoe het handwerk en de ambachten grootendeels gerekend zullen moeten worden.

De tweede groep bezwaren: niet genoemde gezichtspunten.

We bepalen ons hier tot de uitvoerige en grondige beschouwing, die Prof. Mr. C. Weststrate aan „Welvaart en Industrie in Nederland” heeft gewijd⁶⁾. Prof. Weststrate is van meening, dat de brochure een onvoldoende beeld geeft, omdat zij zich beperkt tot enkele kwantitatieve criteria, en enkele andere gezichtspunten, die weliswaar alleen kwalitatief kunnen worden geformuleerd, niet zijn genoemd. Als zulke kwalitatieve criteria noemt Prof. Weststrate er drie: 1e. naast de geldswaarde van de goederen, door de verschillende bedrijfstakken voortgebracht, dient vooral ook hun nuttigheid te worden vergeleken; 2e. de landbouw is een bron van volkskracht;

⁵⁾ Vgl. „Welvaart en Industrie in Nederland”, Officieel Orgaan van den Algemeenen Nederlandschen Zuivelbond, Jan. 1941, blz. 5.

⁶⁾ Economie, Januari 1941.

3e. de industrie is over het geheel meer gebaseerd op den landbouw dan de landbouw op de industrie.

Het spreekt vanzelf, dat het eerste punt van uit theoretisch standpunt kan worden aanvaard. Het zou inderdaad belangrijk zijn, indien men de landbouw en de industrie op een nuttigheidsschaal voor de verschillende goederen vast te stellen, wat het totale nut is, dat de verschillende categorieën van goederen bezitten, die het Nederlandsche volk in een jaar verbruikt. Het vaststellen van dergelijke schalen is echter volgens het modernste theoretische onderzoek niet mogelijk. Wel is een kwalitatieve rangschikking mogelijk in dien zin, dat men theoretisch althans, voor elke twee goederhoeveelheden moet kunnen vaststellen, welke de grootste nuttigheid heeft. Een dergelijke kwalitatieve waardeering wordt door Prof. Weststrate beoogd, waarbij uiteraard op globale wijze wordt te werk gegaan.

De vraag naar een theoretisch nauwkeurige methode ter zijde latend, moet tegen de conclusie van Prof. Weststrate m.i. bezwaar worden gemaakt. Prof. Weststrate onderscheidt de behoeften eenvoudigheidshalve in primaire en secundaire (deze woorden worden hier dus in een andere beteekenis gebruikt dan tevoren in dit artikel). Onder de eerste groep vallen de goederen met een zeer groot totaalnut, onder de tweede de minder dringende behoeften. De landbouw — en dit is de stelling van Prof. Weststrate — verzorgt grotendeels primaire behoeften, de industrie voor een groot deel secundaire behoeften.

Deze stelling is, ook zonder haar bijv. op grond van resultaten van de econometrie te onderzoeken (gesteld al dat men daarmee ver genoeg gevorderd ware om tot de practische uitvoering te kunnen overgaan) m.i. ten zeerste aanvechtbaar, hoofdzakelijk om twee redenen. In de eerste plaats zijn talrijke producten, in den toestand, waarin zij den landbouw verlaten, nog niet geschikt voor de consumptie. Zij dienen nog verschilde bewerkingen te ondergaan, waarbij vooral het vervoer en de distributie zeer belangrijk zijn, zoodat de hieraan verbonden marges dan ook een belangrijk bestanddeel uitmaken van den prijs bij aflevering aan den consument. Vele producten moeten daarbij belangrijke industriele productieprocessen doorloopen. Het graan moet vermalen worden tot meel, dit gebakken worden tot brood. Rijst, koffie, cacao, plantaardige vetten en oliën, vlas, slachtvee, brouwerst en hop, moeten alle belangrijke industriele bewerkingen ondergaan, alvorens zij het eindproduct opleveren, geschikt om in de consumptie te worden opgenomen.

Voorts is m.i. moeilijk te verdedigen, dat in de gematigde luchtstreek, waarin Nederland is gelegen, kleding schoeisel, woning en huisraad, verlichting en verwarming minder dringende behoeften zouden vormen dan de voeding. Voor een nauwkeurige beschouwing is het natuurlijk wel van belang om na te gaan, of misschien een belangrijk deel van het verbruik aan kleding, woning en huisraad enz. het karakter draagt van luxe. Voor de groote massa der bevolking is dit echter stellig niet het geval, terwijl daarnaast in het verbruik van voedingsmiddelen een luxe-element mede aanwezig kan zijn, voornamelijk in de hogere inkomensgroepen. Een nauwkeurige conclusie kan men zonder een diepgaand onderzoek dan ook niet bereiken. Echter lijkt het zeer waarschijnlijk, dat, zoo er al eenig verschil tusschen de voeding en de andere behoeften mocht zijn, dit niet heel groot kan zijn, zoodat het ook niet geoorloofd is, de voedingsmiddelen grotendeels tot de primaire en de overige verbruiksgoederen overwegend tot de secundaire behoeften terekenen.

Het probleem is nog om een tweede reden zeer moeilijk. Nederland is, althans was tot het uitbreken van den oorlog, een land met een open economie, d.w.z. met een belangrijk goederen- en dienstenverkeer met het buitenland. Verschillende goederen, die min of meer het karakter van luxe bezitten (automobielen, mode-artikelen, schoonheidsmiddelen, enz.) en uit het buitenland werden

ingevoerd, werden wellicht betaald met den uitvoer van boter en kaas, waarvan Nederland belangrijk meer voortbrengt dan het zelf noodig heeft. Die ingevoerde luxe-artikelen mogen natuurlijk niet beschouwd worden als voorbeelden van natuurlijke Nederlandsche industrieproducten. Moeten dan echter de uitgevoerde landbouwproducten, waarmee zij, naar we onderstelden, betaald zijn, dan misschien gerekend worden tot de secundaire goederen?

Op grond van deze opmerkingen kan m.i. niet worden volgehouden, dat de landbouw over het geheel meer de primaire behoeften verzorgt en de industrie meer de secundaire.

Wanneer Prof. Weststrate wijst op de beteekenis van de landbouwbevolking als bron van volkskracht, wordt daarmee een criterium aangevoerd, dat eerder tot de sociologie, dan tot de economische statistiek behoort. Wat men het begrip „welvaart” in meer algemeenen zin op, dan zou dit gezichtspunt echter eveneens in de beschouwing dienen te worden betrokken. Een bezwaar is, dat de meningen, die op dit punt verdedigd worden, meer of minder een subjectief karakter dragen. De Nederlandsche Stichting voor Statistiek doet waarschijnlijk beter zich niet te veel op het terrein van de subjectieve meningsuitingen te begeven, al moet toegegeven worden, dat er geen bezwaar met zijn geweest, ook van dit aspect van den landbouw met een enkele passage melding te maken.

Tegen de derde stelling van Prof. Weststrate zijn, naar de meening van schrijver dezes, bezwaren aan te voeren. Dat de industrie meer op den landbouw zou steunen dan de landbouw op de industrie, lijkt bezwaarlijk vol te houden, nog zonder dat men daarvoor de statistische gegevens raadpleegt. De verbondenheid, die Prof. Weststrate hier op het oog heeft, laat zich moeilijk in een meer of een minder uitdrukken. Voor den modernen landbouw zijn landbouwmachines en kunststoffen een onontbeerlijk hulpmiddel. Het doet er m.i. weinig toe, of het aandeel van den kostprijs, dat het aequivalent uitdrukt van deze machines en hulpstoffen, wat grooter of kleiner blijkt te zijn. Het heeft weinig beteekenis, dit cijfer te willen vergelijken met het percentage, dat de agrarische grondstoffen uitmaken van den gemiddelden kostprijs van het industriele product. Dit laatste is trouwens betrekkelijk gering, vooral wanneer men zich beperkt tot de landbouwproducten, die Nederland voortbrengt. Er mag b.v. wel even op gewezen worden, dat belangrijke agrarische grondstoffen, zooals katoen en wol, oliën en vetten, cacao's, huiden, enz. alle tot de ingevoerde grondstoffen behooren⁷⁾.

Het spreekt overigens wel van zelf, en hier sluiten we ons geheel aan bij een slotopmerking van Prof. Weststrate, dat de beteekenis van de verschillende takken van bestaan niet voldoende wordt uitgedrukt door welk stel verhoudingscijfers ook. Hiertoe is — we merkten het tevoren reeds op — een veel dieper gaande studie noodig, die echter buiten het kader van een voor het groote publiek bestemde brochure valt. Het gebruik van dergelijke percentages moet natuurlijk niet tot het misverstand leiden, dat een bedrijfstak, die niet de hoogste percentages aanwijst, in de belangstelling van overheid en publiek op de tweede plaats zou moeten komen, wanneer het gaat om de oplossing van economische problemen of de behartiging van zekere belangen. Daarvoor zijn de problemen zelf, hun aard, de ernst van den toestand, e.d.m. de eerste en eenige maatstaf. Men behoeft, om een actueel voorbeeld te noemen, slechts te wijzen op de groote problemen, waarvoor de

⁷⁾ Zeer verhelderend is hier de uiteenzetting in het artikel: „De Industrie in Nederland”, E.S.-B., 24 Januari jl., waarin op overtuigende wijze wordt aangetoond, hoe de ontwikkeling van de industrie in Nederland vooral is voortgekomen uit de positie van Nederland als handelsland en verkeerscentrum. De industrie zou dus in Nederland veel meer steunen op deze beide bedrijfstakken dan op den landbouw.

landbouw thans gesteld is in verband met het vraagstuk van de voedselvoorziening.

In dit verband zijn nog enkele berekeningen van belang die men met behulp van de in „Welvaart en Industrie in Nederland” gegeven cijfers wel heeft gemaakt. Daar men voor elk der genoemde bedrijfstakken zowel de bijdrage tot het volksinkomen als het aantal daarin werkzame personen tot zijn beschikking heeft, leert een eenvoudige deelsom het gemiddeld volksinkomen per hoofd in elk der bedrijfstakken kennen. Er moet voor gewaarschuwd worden, dat de aldus verkregen cijfers niet zonder meer vergelijkbaar zijn. De bijdrage van een bedrijfstak tot het volksinkomen omvat de beloningen voor alle productiefactoren, dus niet alleen loonen en salarissen (beloning van den productiefactor arbeid), maar ook de dividenden en renten (beloning van den productiefactor kapitaal) de ondernemersinkomens en, voor zoover het N.V.'s betreft, de niet-uitgekeerde winsten. In een kapitaalintensieven bedrijfstak zal het gemiddeld inkomen per beroepsbeoefenaar dus hoger schijnen dan in een minder kapitaalintensief bedrijf. Men beschikt op het oogenblik nog niet over voldoende gegevens om hier een nauwkeuriger analyse te kunnen geven.

Men kan natuurlijk ook uitgaan van de per bedrijfsklasse uitgekeerde loonbedragen. Bij de berekening van het gemiddelde loon per jaar en per hoofd moeten aan de beroepstelling dan ook alleen de aantallen personen in loondienst ontleend worden, terwijl de zelfstandigen (vnl. boeren en winkeliers, vrije beroepen, enz.) buiten beschouwing dienen te blijven. Van de gegevens van de beroepstelling moeten nog de werklozen worden afgetrokken, die niet voor alle bedrijfstakken nauwkeurig bekend zijn, terwijl men tenslotte, wat de landarbeiders betreft, nog rekening zal hebben te houden met eenig inkomen in natura van een eigen stukje grond of eenig vee.

Met het bovenstaande zijn, naar wij vertrouwen, de voornaamste opmerkingen beantwoord, die naar aanleiding van „Welvaart en Industrie in Nederland” gemaakt zijn en die ten deel ook bij vroegere discussies over deze en dergelijke gegevens wel zijn naar voren gebracht.

J. B. D. DERKSEN.

DE ECONOMISCHE POSITIE VAN TURKIJE*).

Inleiding.

Hoewel Turkije, zowel wat grondgebied als wat bevolking betreft, bijna geheel een Aziatisch land is, wordt het gewoonlijk in economisch opzicht als deel van Zuid-Oost Europa beschouwd ¹⁾. Deze classificering geschiedt o.i. terecht; al wijzen verschillende demografische en eenige economische aspecten op een niet-Europeesch karakter, de groote lijnen van den economischen opbouw en vooral de sedert bijna twintig jaren gevoerde economische en sociale politiek geven het land een nadrukkelijk Europeesch aanzien. Ook wat betreft de economische relaties staat Turkije feitelijk met den rug naar Azië gekeerd. Dit alles in sterke tegenstelling tot het economische karakter van Turkije's buurstaten in Azië, nl. Iran, Irak en Syrië, welke in ieder opzicht duidelijk niet-Europeesche landen zijn.

Het oude Turksche Rijk.

Tot voor ongeveer vijftien of twintig jaren was Turkije ongetwijfeld ook economisch een Aziatisch land. Europeesche karaktertrekken waren, en dan nog slechts ten deele, ten hoogste in de toenmalige hoofdstad Constantinopel te

* De in dit artikel opgenomen statistische gegevens zijn bewerkt uit of ontleend aan de volgende bronnen: de officiele Turksche statistieken en publicaties, Türkofis, Banque Ottomane, Südost Economist, Südost Echo, Wiener Institut für Wirtschafts- und Konjunkturforschung, Wirtschaftsdienst, Der Deutsche Volkswirt.

¹⁾ Zie het artikel „Economische problemen in Zuid-Oost-Europa” in E.-S.B. van 14 Augustus 1940.

vinden. De radicale ommekeer in een betrekkelijk kort tijdsbestek moet dan ook aan zeer speciale oorzaken worden toegeschreven. Kennis van deze oorzaken kan voor een juist begrip van de verdere ontwikkeling vruchtbaar zijn.

Het oude Turkije was in menig opzicht een typisch koloniaal land, waarin particulieren en maatschappijen uit verschillende Europeesche staten de voornaamste initiatiefnemers op economisch gebied en tevens de voornaamste kapitaalverstrekkers waren. De zgn. capitulaties ²⁾, kenmerk voor een lagen graad van economische en politieke ontwikkeling, bestonden ook in Turkije. De bevolking vond bijna geheel een bestaan in den landbouw, die voor het grootste deel nog op middeleeuwschen voet werd uitgeoefend. De opbrengst was, door de primitieve productiemethoden en de zeer slechte verbindingen, voor de meeste voedingsmiddelen bovendien nog onvoldoende om in de eigen behoeften te voorzien, zoodat, naast den invoer van nagenoeg alle fabriekaten, ook verschillende agrarische voedingsmiddelen moesten worden geïmporteerd.

De oorlog van 1914—1918 bracht de ineenstorting van het oude Turkije. De eerste daaropvolgende jaren werden gekenmerkt door een bijna volledige ontwrichting van het economische leven. Kort daarop, in 1921, brak een oorlog met Griekenland uit, die nieuwe verwoestingen en verstoringen bracht. Eerst in 1923 namen de binnenlandsche onrust en strijd een einde. Aan het hoofd van de nieuwe Turksche republiek kwam Kemal Atatürk te staan.

Het Turkije van Kemal Atatürk.

Het nieuwe bewind zette welbewust en radicaal een streep onder het oude Turkije. Een nieuwe staat, op totaal nieuwe geestelijke, maatschappelijke en economische grondslagen, zou worden opgebouwd. Slechts op deze wijze meende Kemal Atatürk aan Turkije, den zgn. „zieken man” van voorheen, een waardige plaats in de wereld te kunnen verschaffen. West- en Centraal-Europa werden op ieder gebied als voorbeeld genomen. In latere jaren herinneren verschillende maatregelen ook aan een Russischen invloed. Het kalifaat, de kern van het geestelijke en sociale leven van het oude Turkije, werd afgeschaft, de wetgeving werd geheel naar Europeesch model opgezet, onderwijs en opvoeding op moderne wijze georganiseerd, het Latijnsche alfabet ingevoerd, fez en sluier verboden, Europeesche kleederdracht en Europeesche gewoonten werden op alle denkbare gebieden geïntroduceerd.

In het kader van deze totale omwenteling moest ook het economische leven van vaak uiterst primitieve omstandigheden op het niveau van den modernen Europeeschen staat worden gebracht. Dat zulk een verandering op economisch gebied, gezien het tempo der overige wijzigingen, niet aan een geleidelijken groei kon worden overgelaten, is duidelijk. De regeering greep dan ook op dit terrein onmiddellijk krachtig is.

De economische structuur in 1923.

Turkije bood voor een ingrijpen in de door de regeering gewenschte richting velerlei mogelijkheden. Het land had een oppervlakte van 762.736 km² ³⁾, hetgeen b.v. belangrijk meer is dan de oppervlakte van het Duitsche Rijk (inclusief Oostenrijk, doch zonder het protectoraat en het gouvernement-generaal en zonder de sedert 1939 ingelijfde gebieden), welke 554.600 km² bedraagt. De gezamenlijke oppervlakte der overige Zuid-Oost-Europeesche landen ⁴⁾ is 868.900 km², dus ongeveer van dezelfde orde

²⁾ Capitulaties zijn speciale voorrechten voor bepaalde Europeesche staten in andere, niet-Europeesche landen, waarbij o.a. de Europeanen voornamelijk aan de in hun eigen land geldende wetgeving (o.a. de belastingwetgeving) en aan de rechtspraak hunner consulaire ambtenaren — dus niet aan die der rechtbanken der betreffende landen — waren onderworpen.

³⁾ Na de verkrijging van de Sandsjak van Syrië, in 1939, bedraagt de oppervlakte 772.400 km².

⁴⁾ Hongarije, Roemenië, Zuid-Slavië, Bulgarije en Griekenland (toestand in 1938).

van grootte als die van Turkije alleen. De in oppervlakte na Turkije komende Zuid-Oost-Europesche staat was Roemenië met — vóór de laatste grenswijzigingen — 295.000 km².

Terwijl het Duitse Rijk binnen de vorengenoemde grenzen bijna 80 miljoen inwoners en Zuid-Oost-Europa zonder Turkije ca. 58 miljoen inwoners bezit, heeft Turkije op zijn groote oppervlakte er nu slechts ca. 18 miljoen; in 1923 waren het er zelfs niet meer dan ca. 13 miljoen. Het is dan ook verreweg het dunst bevolkte land van Zuid-Oost-Europa.

In 1923 vond 83 à 85 pCt. der bevolking een bestaan in den landbouw; van de ruim 300.000 km² voor cultuur geschikte grond was toen ca. 45.000 km² of 15 pCt. werkelijk in cultuur. De rest was zoo goed als onbebouwd, hoewel de kwaliteit van den bodem meestal vrij goed was. De gewoonlijk zeer kleine bedrijven (85 pCt. had een grootte van 3—6 ha) werden extensief en primitief bewerkt. In tegenstelling tot de andere Zuid-Oost-Europesche landen was een groot deel grootgrondbezit, dat in kleine percelen aan pachters werd verhuurd. De stimulans, die bij eigen bezit bestaat, ontbrak daardoor in Turkije grootendeels. Het tiendrecht en diverse andere belastingen drukten zwaar; een kadaster bestond niet, hetgeen vaak tot onzekerheid en wrijvingen leidde.

Ruim 5 pCt. der bevolking genoot een inkomen uit industrie en mijnbouw, die beide in hoofdzaak uit enkele met behulp van buitenlandsch kapitaal werkende en onder buitenlandsche leiding staande bedrijven bestonden. Van eenige industrie in den gebruikelijken zin van het woord kon nauwelijks worden gesproken.

Ca. 7 pCt. der bevolking was betrokken bij handel en verkeer. De handel — zoowel de binnenlandsche als de buitenlandsche — werd voornamelijk uitgeoefend door de destijds vrij talrijk in Turkije aanwezige Grieken; het, op zichzelf zeer geringe, verkeer stónd, wat de verschillende verkeersbedrijven betreft (voornamelijk de spoor- en tramwegen), nagenoeg geheel in dienst van buitenlandsch kapitaal.

Het is duidelijk, dat de Turksche regeering met deze situatie als uitgangspunt voor de verwerkelijking van haar plannen nog zoo goed als alles op economisch gebied moest opbouwen. Daartegenover stond echter, dat het land een groote reserve aan goed bruikbaren cultuurgrond bezat, en dat het de beschikking had over een, nog bijna niet-geëxploiteerden, rijken voorraad mineralen. Aan een industriele ontwikkeling stonden evenmin bezwaren in den weg, daar de binnenlandsche markt bij een toeneming der agrarische productie voorloopig voldoende afzetmogelijkheden kon opleveren en de ontwikkeling der landen in het Nabije Oosten ook de mogelijkheid van export van fabrikaten opende.

De economische politiek der nieuwe regeering.

1. Verbetering van het verkeerswezen.

Een belangrijk punt, dat in eerste instantie de aandacht der nieuwe regeering vroeg, was de toestand van het verkeerswezen. Turkije bezat zeer weinige en in slechten staat verkeerende wegen. In 1923 bedroeg de totale lengte hiervan nog geen 7.500 km, hetgeen voor een land met een oppervlakte als Turkije feitelijk van geen beteekenis was. De totale lengte der spoorwegen bedroeg ca. 4.000 km, waarmede Turkije eveneens, zoowel uitgedrukt per km² als per hoofd der bevolking, verreweg het minst dichte spoorwegnet in Zuid-Oost-Europa had. Een gevolg van deze omstandigheden was, dat verschillende belangrijke deelen van het land bijna ontoegankelijk waren; van productie voor een markt van eenigen omvang kon heel moeilijk iets komen, daar zelfs het vervoer naar naast-bijliggende dorpen op veelvuldige moeilijkheden stuitte. Gebieden met rijke bodemschatten bezaten geen verbindingen met andere plaatsen.

Een energiek aanvatten van het verkeersprobleem was

dus een eerste vereischte om tot een ontplooiing van het economische leven te geraken. Tevens zij hier vermeld, dat de regeering voor het verbeteren van het verkeers-apparaat ook andere dan economische motieven had; intensivering van het verkeer, en daarmede ontsluiting van vele van de buitenwereld afgesloten gebieden, was ook voor de geestelijke en maatschappelijke hervormingen in Turkije van onmiskenbare beteekenis.

De regeering nam het initiatief en begon met den bouw en de verbetering van ca. 40.000 km wegen. Het programma werd in snel tempo tot uitvoering gebracht en is nu zoo goed als beëindigd. Het wegenbouwprogramma bevatte o.a. den bouw van bijna 80 groote bruggen, die eveneens reeds voltooid zijn.

De aanleg van nieuwe spoorlijnen werd met groote voortvarendheid ter hand genomen. De reeds aanwezige spoorwegen, die zich nagenoeg geheel in handen van buitenlandsche maatschappijen bevonden, zijn door den Staat overgenomen, waarbij veelvuldige verbeteringen konden worden aangebracht. Begin 1940 had Turkije reeds een spoorwegnet van bijna 8.500 km, terwijl aan den aanleg van vele andere lijnen nog wordt gewerkt.

Evenals het wegennet, kreeg het spoorwegnet vooral ten doel vruchtbare of aan ertsen en steenkolen rijke streken verbindingen met andere belangrijke centra en met de havens te verschaffen. Cultureele, politieke en strategische doeleinden speelden hierbij in verschillende gevallen ongetwijfeld eveneens een rol. Van groote beteekenis zijn de zgn. „steenkolenlijn” van Zonguldak (aan de Zwarte Zee) naar Ankara, de zgn. „koperlijn” Erzerum—Sivas, en vooral ook de verbindingen met verschillende havens en de nog niet geheel voltooide lijnen naar Irak — de verbinding met Basra, een belangrijk onderdeel van dit stelsel, is voor eenige maanden voor het verkeer opengesteld — en Iran.

Onderstaande tabel geeft een beeld van de intensivering van het spoorwegverkeer in de laatste jaren:

	Maandgemiddelden	
	Vertrokken treinen (totaal)	Goederentreinen
Juni t/m Mei		
1933/'34.....	8.189	1.000
1936/'37.....	14.597	2.902
1938/'39.....	16.626	3.587

De verbetering van verschillende havens (vooral van die aan de Zwarte Zee) en de bouw van een handelsvloot maakten uitbreiding der buitenlandsche handelsrelaties mogelijk, terwijl ook de niet onbelangrijke kustscheepvaart sterk werd bevorderd. Vooral aan de haven van het in 1939 van Syrië verkregen Alexandrette besteedt de regeering veel aandacht. Door goede spoorweg- en wegenverbindingen met Turkije, Irak en Iran hoopt men deze haven tot een der belangrijkste van het nabije Oosten te doen worden.

De ontwikkeling van het verkeerswezen schiep de mogelijkheden voor een ontplooiing van landbouw, industrie en mijnbouw. Men kan wel zeggen, dat de snelle groei van deze bronnen van bestaan zich in groote lijnen parallel aan de uitbreiding van het verkeerswezen bewoog.

2. De landbouwpolitiek.

De landbouw genoot, als verreweg de voornaamste bron van bestaan, groote belangstelling van de zijde der regeering.

De verwezenlijking der verschillende belangrijke doelstellingen, zooals intensivering en modernisering van den landbouw, werd onmiddellijk krachtig ter hand genomen. Cursussen voor de boeren in de meeste, zelfs verafgelegen, dorpen, landbouwscholen, propaganda door veelvuldige bijeenkomsten e.d., maakten de ideeën der regeering populair. In bijzonderé wetten werden voorschriften vastgelegd, die tot doel hadden te trachten de kwaliteit der producten van landbouw en veeteelt te verbeteren.

Daarnaast werd met de invoering van een kadaster begonnen. Men ging er toe over den boeren de beschikking over eigen land te geven en in ieder geval de zeer kortlopende en willekeurige pachtovereenkomsten tusschen groot-grondbezitters en arme boeren buiten werking te stellen. Het erfrecht werd in dien zin gewijzigd, dat verdeling van het land onmogelijk werd. Overigens is ook verkoop meestal ongeoorloofd, daar een groot deel van het land nu feitelijk den Staat toebehoort, die het voor 100 jaar aan de boeren verpacht. Door georganiseerd overleg werden de boeren er toe gebracht meer en beter te produceeren, waardoor grootere overschotten ontstonden, die eerst de binnenlandsche markt voorzagen en daarna zelfs op buitenlandsche markten konden worden gebracht. Van invoerland werd Turkije geleidelijk tot een voedingsmiddelen-exporteerend land.

De belangrijkste wetgevende en administratieve veranderingen dateeren van 1926, toen het tiendrecht werd afgeschaft en de diverse belastingen voor den landbouw aanzienlijk werden verminderd. Oude belastingenschulden werden geschrapt, bankcredieten omgezet in lang crediet, en de rentevoet verlaagd.

Groote belangstelling van regeeringszijde had ook de coöperatieve beweging in den landbouw. In 1929 werd de eerste crediet-coöperatie gesticht; in 1939 waren er reeds ruim 700 met ca. 100.000 leden en bijna 23 miljoen T£⁵⁾ aan verstrekte credieten. Ook de afzetcoöperaties namen snel in beteekenis toe. Zij legden er zich vooral ook op toe, den in Turkije nog veel voorkomenden ruil in natura tegen te gaan en door sorteering van de producten der verschillende aangeslotenen standaard-kwaliteiten voor den export te leveren. Bovendien stimuleerden de productie-coöperaties de boeren tot verbouw van speciale voor den export geschikte kwaliteits-producten.

Deze zeer actieve agrarische politiek der regeering had belangrijke resultaten. In 1939 was reeds ca. 105.000 km² of 35 pCt. (tegen 45.000 km² of 15 pCt. in 1923) van den voor cultuur geschikten grond in bewerking. Door intensivering der bebouwing en door een meer deskundige behandeling is de toeneming van de opbrengst in verschillende gevallen grooter. Niettemin blijft de reserve ook nu nog zeer aanzienlijk, zoodat van een probleem van relatieve overbevolking — d.w.z. onder de huidige agrarische productie-omstandigheden —, zooals de andere Zuid-Oost-Europesche landen dat kennen, in Turkije niets is te merken.

Hieronder volgen eenige gegevens, die een indruk geven van de toeneming der agrarische productie in Turkije. Hoewel deze cijfers slechts tot 1929 teruggaan, — voordien zijn moeilijk goed vergelijkbare gegevens te vinden — laten zij het tempo der stijging sedert dat jaar duidelijk genoeg zien.

voortbrenging in Turkije in de laatste jaren beter is dan die in de andere Zuid-Oost-Europesche landen.

De veeveelt in Turkije is verreweg de belangrijkste van geheel Zuid-Oost-Europa. Niettemin was tot voor kort de exploitatie van den veestapel uiterst primitief en dienden de voortgebrachte producten in hoofdzaak voor het gebruik in eigen bedrijf.

Sedert het bewind van Kemal Atatürk werd evenwel ook aan de veehouderij steeds meer aandacht besteed, zoodat de resultaten op verschillend gebied reeds duidelijk zijn te zien. Veel werd gedaan voor de verbetering van den rundveestapel, waardoor o.m. de zuivelproductie is toegenomen. Hieronder geven wij eenige cijfers betreffende de productie van wol en mohair (de wol van de bekende Angorageiten).

	Productie (in 1000 ton).	
	Wol	Mohair
1929	15.3	5.5
1933	16.6	6.1
1936	22.2	6.3
1938	31.6	6.4

Een regeeringsonderzoek, dat in Maart 1939 door den conjunctuurdienst van het ministerie voor economische zaken werd gepubliceerd, toont aan, dat ca. 72 pCt. der werkende bevolking een bestaan vindt in den landbouw. Hoewel het aandeel van den landbouw als bestaansbron dus sedert 1923, toen dit percentage 83 à 85 bedroeg, is gedaald, is toch de absolute beteekenis van den landbouw, zooals ook uit het bovenstaande bleek, sterk toegenomen. De daling van het percentage is dan ook slechts toe te schrijven aan de nog snellere opkomst van industrie, mijnbouw en handel en verkeer.

Niettemin bestaat voorloopig nog ca. 93 pCt. van den uitvoer uit agrarische producten en wordt 70 pCt. van het nationale inkomen, door inkomens uit den landbouw gevormd. Het onderzoek doet verder uitkomen, dat uitbreiding en intensivering van den landbouw — mede door verbetering van het irrigatie-systeem — het volksinkomen binnen vijf jaren met ca 50 pCt. zouden kunnen doen stijgen.

3. De industrialiseering.

a. De eerste pogingen.

De industrie had in de eerste jaren van het nieuwe bewind in mindere mate de belangstelling der regeering. Deze zag zeer wel in, dat de landbouw als verreweg de voornaamste bestaansbron der bevolking het eerst een doelbewuste leiding noodig had. Daarbij kwam, dat de groote reserve aan goed bruikbaren landbouwgrond aan een regeeringspolitiek op dit gebied een goede kans van slagen gaf; de misstanden in het landbouwbedrijf waren bovendien van dien aard, dat in het kader der geestelijke en

	Tarwe		Rogge		Gerst		Tabak		Katoen	
	Beb. opp. in mill. ha.	Oogst in mill. ton	Beb. opp. in mill. ha.	Oogst in mill. ton	Beb. opp. in mill. ha.	Oogst in mill. ton.	Beb. opp. in mill. ha.	Oogst in mill. ton.	Beb. opp. in mill. ha.	Oogst in mill. ton.
1929	2.4	27.2	0.2	3.3	1.3	16.8	0.05	0.36	0.12	0.51
1933	2.7	26.7	0.3	2.6	1.4	16.0	0.05	0.40	0.16	0.56
1936	3.5	38.5	0.4	4.5	1.8	21.5	0.06	0.45	0.25	1.18
1938	3.8	42.5	0.5	4.5	2.0	24.1	0.09	0.55	0.29	1.40

Vooral de uitbreiding van de productie van tabak en katoen heeft op den Turkschen landbouw, in het bijzonder wat betreft de productie voor den uitvoer, een bijzonder stempel gedrukt; de organisatie der voortbrenging is hier het verst gevorderd en men is er veelal in geslaagd rationeel productiemethoden toe te passen.

Ook de voortbrenging van granen is sterk toegenomen, waarbij eveneens kan worden opgemerkt, dat de wijze van

sociale hervormingen ingrijpen op dit gebied zeer gewenscht was.

De industrie daarentegen bestond nauwelijks en er was, althans in den aanvang, weinig reden om tot een geforceerde industrialiseering over te gaan. Eerst in 1925 deed de regeering een schuchtere poging om tot een geleidelijke ontwikkeling der industrie te geraken. Hiertoe diende de oprichting van de Bank voor Industrie en Mijnbouw, terwijl in 1927 een wet ter bescherming van de industrie door het instellen van een protectionistisch

⁵⁾ Een Turksch Pond (T£) was begin 1940 ca. f 1.44

tarif, belastingverlaging voor industriële bedrijven en een premie-stelsel het ondernemers-initiatief trachtte aan te moedigen. Het resultaat bleef echter vooreerst vrij gering. Een enkele suikerfabriek en eenige cementfabrieken werden opgericht, doch tot een noemenswaardige industrialisering kwam het niet.

Een onderzoek bracht aan het licht, dat de particuliere belegger objecten, waaraan eenige risico was verbonden, liefst uit den weg ging; geldbelegging in huurkazernes te Istanbul en andere groote steden was en bleef, op de overigens vrij beperkte kapitaalmarkt, het meest gezochte object

Bovendien waren er nagenoeg geen geschooldé werkkrachten. De ontwikkeling der industrie uit handwerk en handel, zooals deze in vele andere landen plaats vond, was in Turkije om heel speciale redenen niet mogelijk. Het handwerk en de handel werden in dat land nl. in hoofdzaak door Grieken uitgeoefend; na den Grieksch-Turkschen oorlog van 1921 vond evenwel bevolkingsruil op vrij groote schaal plaats, waarbij de meeste Grieken uit Turkije moesten vertrekken om voor Turken uit Griekenland plaats te maken. Hiermede verdwenen echter tevens de meeste handelaren en een groot deel der handwerkers. De zich in de open gevallen plaatsen vestigende Turksche handelaren misten de jarenlange ervaring der Grieken; bovenal echter misten zij het crediet, dat de Grieksche kooplieden uit Istanbul en Smyrna in de Levant en zelfs in geheel Europa hadden genoten. Ervaren handwerkers waren er in de eerste jaren na den bevolkingsruil eveneens te weinig om een bruikbare kern voor de vorming van goede industrie-arbeiders te vormen.

Aangezien het particuliere initiatief dus om diverse redenen niet tot een industrialisering van eenige beteekenis vermocht te leiden, terwijl dit vooral uit economisch-strategisch oogpunt steeds meer gewenscht werd, besloot de regeering de ontwikkeling op dit gebied geheel onder haar leiding te doen geschieden. De belangrijk gestegen koopkracht in het binnenland, een gevolg van de uitbreiding en verbetering van den landbouw, had intusschen een binnenlandsche markt met een niet onbelangrijke opnemingscapaciteit doen ontstaan.

b. Het eerste vijfjarenplan.

Op het derde congres van de Republikeinsche volkspartij (de partij van Kemal Atatürk), in 1931 te Ankara gehouden, werd — mede beïnvloed door de destijds veel besproken economische politiek der Sovjet-Unie — het eerste Turksche vijfjarenplan opgesteld. In tegenstelling echter tot het Russische plan, bleef de zware industrie in Turkije voorloopig buiten beschouwing; in de eerste plaats wilde de Turksche regeering nl. een industrie opbouwen, die voornamelijk de binnenlandsche behoefte aan fabriekaten kon bevredigen, en die bovendien in hoofdzaak binnenlandsche grondstoffen zou kunnen verwerken.

Ter financiering en organisatie van den industrieelen opbouw werden eenige door den Staat voor dit doel opgerichte banken ingeschakeld. De voornaamste hiervan was de Sumerbank, met een kapitaal van T£ 80 miljoen (later verhoogd tot T£ 100 miljoen), die, naast haar bankzaken, feitelijk als holding company de geheele industrie beheerschte.

Voor de financiering van het eerste vijfjarenplan, waarmee in 1933 een aanvang werd gemaakt, stelde de regeering oorspronkelijk T£ 45 miljoen beschikbaar; spoedig werd dit bedrag echter tot T£ 90 miljoen verhoogd. Op te merken valt, dat de financiering bijna uitsluitend door belastingopbrengsten en daarnaast door korte credieten geschiedde; slechts een zeer gering deel van bovengenoemd bedrag werd in den vorm van een binnenlandsche langlopende leening opgenomen.

De belangrijkste investeringen betroffen de textielindustrie (oprichting van katoen- en wolweverijen) en de ijzer- en staalindustrie. Kleinere bedragen werden besteed

voor den mijnbouw, de papierindustrie, de glasindustrie, de aardewerkindustrie en de Chemische nijverheid.

c. Het tweede vijfjarenplan.

Dit eerste plan was reeds na vier jaren voltooid. In 1937 werd besloten, gezien de bevredigende resultaten van het eerste vijfjarenplan, een tweede plan voor een gelijke periode op te stellen en uit te voeren. Men week in zooverre van de vastgestelde richtlijnen voor het eerste plan af, dat men de industrie niet alleen wilde baseeren op de op dat moment normaliter geproduceerde binnenlandsche grondstoffen, doch ook een begin maakte met een veel intensievere exploitatie van deze grondstoffen zelve om zodoende een belangrijke uitbreiding der verwerkende industrieën te verkrijgen. Tevens werd het beginsel losgelaten om geen voor den export werkende industrieën op te richten.

Het tweede vijfjarenplan werd in verbinding gebracht met een speciaal driejarenplan, dat voornamelijk aandacht zou moeten besteden aan de vestiging van de zware industrieën en de electriciteitsvoorziening voor het geheele land belangrijk zou moeten uitbreiden. Voorts ressorteerde ook de mijnbouw—exploitatie van steenkolen, chroom, ijzer, koper, goud en kwik — onder dit driejarenplan.

d. De financiering.

Met de financiering en de organisatie werd naast de reeds genoemde Sumerbank voornamelijk de Eti-bank, met een kapitaal van T£ 20 miljoen, belast ⁶⁾.

De kosten der uitvoering van het tweede vijfjarenplan beliepen na twee jaren reeds T£ 80 à 100 miljoen. De financiering zou in beginsel weer grootendeels via het overheidsbudget geschieden. De inkomsten van den Staat gaven intusschen wel degelijk aanleiding om aan een dergelijke financieringsmethode een kans van slagen te geven.

Staatsinkomsten (in miljoenen T£).

1934/'35	184.1	1937/'38	231.0
1935/'36	195.0	1938/'39	250.0
1936/'37	212.8	1939/'40	261.1

De noodzaak evenwel om voor de defensie steeds meer uit te geven (de defensie-uitgaven stegen van T£ 49.4 miljoen in 1934/'35 tot T£ 84.0 miljoen in 1939/'40, afgezien nog van de zeer groote uitgaven buiten het budget om) maakte de oorspronkelijke financieringsplannen der regeering, die van een sluitende begroeting en stabiele wisselkoersen niet wilde afwijken, feitelijk onuitvoerbaar.

Na eenig dralen werd dan ook in den loop van 1939 de financiering via een sluitend budget voor een belangrijk deel losgelaten en ging men er toe over op groote schaal langlopende credieten op te nemen.

Daarvoor kwamen in de eerste plaats de in 1939, mede om politieke redenen, aangeboden buitenlandsche goederencredieten in aanmerking. Engeland verstreekte eerst een crediet van £ 10 miljoen en Duitschland een van R.M. 150 miljoen, beide met een looptijd van tien jaren. Eenige maanden later volgde een Engelsch-Fransch crediet van niet minder dan £ 43.5 miljoen.

In Mei 1939 werd ook een binnenlandsche leening, groot T£ 58.7 miljoen, opgenomen, in den herfst door een leening van T£ 20 miljoen gevolgd.

De juist als gevolg van de agrarische politiek en van de

⁶⁾ In het voorjaar van 1940 werden belangrijke wijzigingen in de organisatie der financieringsinstituten gebracht. Zij komen neer op een fusie der Sumerbank en de Eti-bank. Bovendien echter zal de nieuwe Sumerbank zich uitsluitend met bankzaken bezig houden. Een nieuw opgericht instituut kreeg de functie van holdingcompany voor de diverse door den Staat beheerschte industrieën en mijnbouw-ondernemingen. Het nieuwe holding-instituut fungeert tevens als centrale voor de in bedrijfsgroepen georganiseerde industrieën.

uitvoering der vijfjarenplannen belangrijk gestegen koopkracht, die zich mede uitte in verhoogde deposito's bij de banken en in toegenomen inleggingen bij de spaarbanken kwam de regeering nu voor de verdere financiering goed van pas⁷⁾; ondanks eenige wrijvingsverschijnselen, voornamelijk veroorzaakt door de mobilisatie van een deel van het leger en terugtrekking van spaarbanksaldi na het uitbreken van den oorlog in Europa, biedt de ontwikkeling op de Turksche geld- en kapitaalmarkt vooralsnog geen belemmeringen van beteekenis voor de verdere uitvoering van het tweede vijfjarenplan.

e. Resultaten der industrialiseering.

De resultaten van de uitvoering van het tweede vijfjarenplan, tezamen met het bijzondere driejarenplan, waren reeds spoedig zeer opvallend.

Naast een verdere ontwikkeling der textielindustrie en der chemische industrie (cellulose-, superfosfaat-, chloor- en fosforfabrieken), werden gedurende het tweede vijfjarenplan voornamelijk voedingsmiddelenbedrijven en eenige belangrijke machinefabrieken opgericht. Verder werden bedragen geïnvesteerd voor den bouw van scheepswerven en haveninstallaties. Voor de electriciteitsvoorziening worden vijf groote stuwdammen gebouwd, terwijl tevens de rijke bruinkolenvelden voor dit doel worden ingeschakeld. Als kleinere objecten kunnen nog worden genoemd de oprichting van fabrieken voor landbouwwerktuigen, cement, chamotte, opium, leder, synthetische benzine en aluminium⁸⁾.

Volledigheidshalve zij hier nog vermeld, dat in Turkije geen werkloosheidsprobleem, in den West-Europeeschen zin van het woord, bestaat. Integendeel is het aanbod van geschoolde arbeidskrachten veelal kleiner dan de vraag.

Onderstaande cijfers geven een duidelijken indruk van het tempo der industrialiseering sedert de werking van het eerste vijfjarenplan. Latere gegevens zijn moeilijk volledig verkrijgbaar. Uit verschillende resultaten, die van bepaalde deelen der industrie tot midden 1940 bekend zijn, blijkt evenwel, dat de toeneming der industriele productie in het tot 1938 bestaande tempo, voortgang vindt. Op sommige gebieden schijnt zelfs een nog snellere uitbreiding te hebben plaats gevonden.

Waarde der productie (in millioenen T£).

	1922	1935	1938
Mijnbouw	10.3	17.3	24.8
Textielindustrie	20.7	26.9	39.8
Papierindustrie	1.9	2.6	3.4
Houtbewerking	6.0	4.9	6.1
Metaalindustrie	4.2	5.8	10.8
Chemische industrie ..	5.9	3.6	8.5

Eenige productie-gegevens betreffende den mijnbouw volgen hieronder:

	Productie in duizenden tons			
	1929	1933	1936	1938
Steenkolen .	1421	1594	2340	2602
Chroomerts .	16	55	146	212
Zinkerts . .	6.2	1.7	7.8	11.5

* * *

Na het overlijden van Kemal Ataturk (November 1938) zette de nieuwe president, Ismet İnönü, eveneens revolutionair en medestrijder van Ataturk, diens politiek op ieder gebied nagenoeg ongewijzigd voort.

⁷⁾ Reeds in 1933 en in 1936 werden de liquiditeitsvoorschriften voor de banken verruimd. Van deze verruiming kon vooral ook in 1939 gebruik worden gemaakt.

⁸⁾ Van een ten behoeve der bewapening opgesteld bijzonder vijfjarenplan zijn de diverse objecten en de kosten niet gepubliceerd.

Aan de voltooiing van het tweede vijfjarenplan werd — met eenige tusschentijdsche wijzigingen — tot in den zomer van 1940 met kracht gewerkt. Intusschen deden zich echter, als gevolg van den oorlogstoestand, verschillende moeilijkheden voor, die wellicht tot niet onbelangrijke storingen in het economische leven van Turkije aanleiding zullen geven. Voordat tot een bespreking van deze moeilijkheden kan worden overgegaan, is echter een korte beschouwing van den buitenlandschen handel noodzakelijk.

De ontwikkeling van den buitenlandschen handel.

* De buitenlandsche handel van Turkije stond in zijn ontwikkeling sterk onder den invloed van de economische politiek.

In de eerste jaren van het nieuwe bewind was de handelsbalans steeds passief. De invoer van industriele producten en van verschillende voedingsmiddelen nam regelmatig in omvang toe en overtrof den eveneens toenemenden uitvoer van agrarische producten.

Toen evenwel de regeering tot een geforceerde industrialiseering besloot en daarvoor reeds een groote activiteit tot verbetering van het verkeerswezen en nationaliseering van de industrie en den mijnbouw aan den dag had gelegd, — waarbij bestaande industriele bedrijven, mijnbouwondernemingen, spoorwegen en tramwegen, die zich bijna geheel in handen van buitenlandsche kapitaalverstrekkers bevonden, door den Turkschen Staat werden overgenomen — dreigde het overwicht der passieve posten op de betalingsbalans te groot te worden.

Aan dezen toestand trachtte men, zoowel door stimulering van den uitvoer als door beperking van den invoer tot de voor het land meest noodzakelijke goederen, het hoofd te bieden. Ook op dit gebied had de regeering reeds spoedig succes, hoewel de vermindering van den invoer niet zonder invloed op het niveau van den uitvoer kon blijven, die zich dan ook aan het lager peil van den import moest aanpassen. De passiviteit van de handelsbalans verdween echter en maakte plaats voor een actief saldo, waardoor tevens de positie van de betalingsbalans in haar geheel beschouwd kon verbeteren.

Bij den uitvoer werd de nadruk gelegd op die producten, waarin Turkije een speciale positie innam (tabak, rozijnen, noten), zonder daarbij den export der overige agrarische voortbrengselen te verwaarloosen. De uitvoer van grondstoffen werd sedert de toenemende industrialiseering vanzelf geremd; de uitvoer van industriele producten is voornamelijk van weinig beteekenis.

Bij den invoer werd, zooals reeds is opgemerkt, de aandacht steeds meer besteed aan de voor de uitvoering der vijfjarenplannen noodzakelijke goederen (ijzer en staal, machines, transportmiddelen); daarnaast bleef de invoer van textielproducten nog vrij belangrijk, hoewel deze met de voortschrijdende industrialiseering vermindert. Door middel van scherpe contingentieeringen dwong de regeering de binnenlandsche verbruikers om van het inheemsche product, voorzoover beschikbaar, gebruik te maken.

De diverse maatregelen om de handelsbalans in evenwicht te brengen en te houden, hadden tot gevolg, dat de omvang van den buitenlandschen handel in vergelijking tot 1929 geringer is geworden. De productie daarentegen is op ieder gebied sedert jaren sterk gestegen. In dit opzicht vertoont de ontwikkeling in Turkije duidelijk het beeld van een land met deviezenregeling, dat de binnenlandsche productie sterk stimuleert, terwijl de buitenlandsche handel relatief en eventueel zelfs in absoluten zin wordt beperkt.

In de eerste tabel op blz. 126 geven wij eerst de ontwikkeling der totale handelsbeweging van Turkije weer. Ter illustratie van de relatieve beteekenis der verschillende goederen bij den invoer en den uitvoer is de daarop volgende tabel samengesteld.

Op de ontwikkeling van het handelsverkeer hadden de betrekkingen met Duitschland een grooten invloed. Se-

	Invoer	Uitvoer in millioenen T£.	Saldo
1924	194	159	— 35
1929	256	155	—101
1930	148	151	+ 3
1933	75	96	+ 21
1936	93	118	+ 25
1937	114	138	+ 24
1938	150	145	— 5
1939	118	127	+ 9

Aandeel in pCt. van de voornaamste goederen in de waarde van den totalen invoer of uitvoer in 1938.

	Invoer	Uitvoer	
IJzer en staal	18.8	Tabak	27.1
Machines	15.4	Rozijnen	9.9
Garen, weefsels en confectie van katoen	15.0	Hazelnooten	8.4
Idem van wol	4.7	Katoen	7.1
Rij- en voertuigen ..	3.9	Tarwe	3.9
Andere goederen ..	3.9	Vijgen	3.8
		Chroom	3.5
	42.2	Andere goederen ..	36.8
Totaal	100.0	Totaal	100.0

dert het clearingverdrag van 10 Augustus 1933 nam Duitsland, tot het uitbreken van den oorlog in 1939, een steeds belangrijker wordende plaats in den Turkschen buitenlandschen handel in. De doorvoering der beide vijfjarenplannen vond voor een groot deel met behulp van Deutsche machines en installaties plaats.

In de twee hieronder volgende tabellen is de relatieve beteekenis van de belangrijkste tabellen in den Turkschen buitenlandschen handel weergegeven.

Aandeel in pCt. in de waarde van den Turkschen invoer.

	1929	1934	1936	1938
Duitsland ¹⁾	15.3	33.8	45.1	47.0
Engeland	12.2	9.9	6.6	11.2
Ver. Staten	6.7	4.4	9.7	10.5
Italië	12.5	8.5	2.2	4.8
Overige landen	53.3	43.4	36.4	26.5
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0

¹⁾ Zonder Oostenrijk en de andere later aangesloten gebieden.

Aandeel in pCt. in de waarde van den Turkschen uitvoer.

	1929	1934	1936	1938
Duitsland ¹⁾	13.3	37.4	51.0	42.9
Engeland	9.6	5.8	5.4	3.4
Ver. Staten	3.5	10.3	11.4	12.3
Italië	21.8	11.2	3.7	10.0
Overige landen	51.8	35.3	28.5	31.4
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0

¹⁾ Zonder Oostenrijk en de andere later aangesloten gebieden.

Moelijkheden sedert September 1939.

In de hierboven geschetste ontwikkeling van den buitenlandschen handel kwam met het uitbreken van den oorlog in September 1939, of feitelijk, onder invloed der politieke constellatie, reeds iets vroeger, een belangrijke verandering.

In de eerste plaats werd het clearingverdrag met Duitsland — de laatste regeling dateerde van 25 Juli 1938 — niet verlengd, zoodat vanaf einde Augustus 1939 in het geheel geen regeling met Duitsland meer bestond. Dit leidde, nadat verschillende in Turkije in entrepôt reeds aanwezige Deutsche goederen waren afgeleverd, tot een zeer sterke inkrimping van het handelsverkeer met Duitsland. Wat dit zeggen wil, maken bovenstaande tabellen wel duidelijk. Vooral de verdere doorvoering van

het tweede vijfjarenplan ondervond de sterke vermindering van den invoer uit Duitsland op gevoelige wijze. Compensatie uit andere landen was, mede als gevolg van den oorlog, zeer bezwaarlijk en vond in feite dan ook nagenoeg niet plaats.

De uitvoer had minder te lijden; in de eerste oorlogsmaanden werd in andere landen compensatie gevonden voor het verloren afzetgebied in Duitsland. Daar de oorlog zich vooreerst in hoofdzaak op de Noordzee afspeelde, blijven ook de verbindingen van Turkije met zijn afnemers in de Middellandsche Zee en met de Vereenigde Staten ongestoord. In deze periode nam de handel met Italië niet onaanzienlijk toe.

Toen evenwel de oorlog zich in Juni 1940 ook naar het Middellandsche Zee-gebied verplaatste, ontstonden voor Turkije in steeds toenemende mate moeilijkheden. Aan het verkeer met Engeland waren groote gevaren verbonden; hetzelfde gold voor een groot deel voor de verbinding met Italië. Voor de Vereenigde Staten werd de Middellandsche Zee oorlogsgebied, dat door Amerikaansche schepen gemedend behoorde te worden ⁹⁾.

Het is begrijpelijk, dat Turkije onder deze omstandigheden naar andere mogelijkheden uitzag, hoewel het duidelijk was, dat van een herstel van den handel op het niveau van 1939, of zelfs maar op dat van de eerste helft van 1940, voorloopig geen sprake kon zijn.

Eenige compensatie werd gevonden in een intensivering van de relaties met de andere Zuid-Oost-Europeesche landen. De minder gunstige oogsten aldaar en de overvloedige oogsten in Turkije maakten het vinden van contact gemakkelijker. Roemenië werd een der belangrijkste leveranciers (o.a. van petroleum, die vroeger uit de Vereenigde Staten kwam) en tevens een der grootste afnemers (o.a. van katoen en wol, welke voorheen eveneens van overzee werden betrokken).

Van beteekenis is verder, dat op 25 Juli 1940 een nieuw verdrag werd gesloten tot regeling van het Duitsch-Turksche handelsverkeer. Hoewel het bedrag voor den invoer en voor den uitvoer op maximaal T£ 21.4 miljoen is vastgesteld (d.i. ca. $\frac{1}{3}$ van den invoer uit Duitsland en ca. de helft van den uitvoer daarheen, beide in 1939), beteekent deze regeling voor de Turksche volkshuishouding een zeer te waardeeren verbetering.

Hieronder zijn tenslotte eenige tabellen opgenomen, betreffende hebbend de ontwikkeling van den buitenlandschen handel sedert 1939. De groote veranderingen, die op dit gebied hebben plaats gevonden, komen hierin wel duidelijk tot uitdrukking.

	Invoer	Uitvoer	Saldo
	in millioenen T£.		
Jan. t/m. Oct. 1939 ...	106.3	103.8	— 2.5
Jan. t/m. Oct. 1940 ...	58.1	88.5	+30.4

Aandeel in pCt. in de waarde van den invoer in Turkije.

	1938	1939	Jan. t/m Juni 1940	Juli 1940 ²⁾
Duitsland ¹⁾	47.0	50.8	13.8	6.7
Engeland	11.2	6.2	14.1	11.1
Ver. Staten	10.5	9.9	15.9	10.0
Italië	4.8	8.5	17.2	11.8
Roemenië	1.1	2.0	11.0	20.4
Hongarije	1.0	0.9	1.2	5.3
Overige landen	24.4	21.7	26.8	34.7
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0

De uitbreiding van den oorlog tot Griekenland heeft de economische problemen in Turkije, voorzover zij niet

⁹⁾ Voor de handelsbetrekkingen met de Vereenigde Staten zal wellicht de openstelling van den spoorweg in Turkije met Basra, aan de Perzische golf, verbindt, van beteekenis kunnen worden.

Aandeel in pCt. in de waarde van den uitvoer uit Turkije.

	1938	1939	Jan. t/m Juni 1940	Juli 1940 ²⁾
Duitschland ¹⁾	42.9	32.8	7.5	10.7
Engeland	3.4	5.0	12.9	3.1
Ver. Staten	12.3	12.6	13.4	22.0
Italië	10.0	8.8	26.2	1.8
Roemenië	2.3	1.2	7.5	38.4
Hongarije	0.7	1.1	3.3	8.3
Overige landen	28.4	38.5	29.2	15.7
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0

¹⁾ De cijfers voor Duitschland in 1938 hebben betrekking op het Oude Rijk (dus ook zonder Oostenrijk); de latere cijfers omvatten het geheele Deutsche douanegebied, zooals dat op dat moment was.

²⁾ Hoewel de cijfers voor een enkele maand wegens eventuele seizoeninvloeden niet geheel vergelijkbaar zijn met die over een langere periode, kunnen zij in ons geval wel dienst doen, daar de seizoenafwijking geheel in het niet valt bij de groote veranderingen uit hoofde van andere oorzaken.

direct samenhangen met de defensie, op den achtergrond gesteld. Ook de verdere doorvoering van het vijfjarenplan zal, afgezien van de moeilijkheden, die het handelsverkeer hierbij reeds opleverde, eveneens naar het tweede plan zijn gebracht. Door verschillende, ten deele zeer ingrijpende maatregelen is vooral in de laatste maanden van 1940 het aspect van vele hierboven besproken problemen gewijzigd. De ontwikkeling van den economischen toestand in Turkije is dan ook vooralsnog in hoofdzaak van andere dan economische factoren afhankelijk.

REDACTIE
ECONOMISCH-STATISTISCH MAANDBERICHT.

AANTEKENINGEN.

De opleiding van economen.

Bij den ommekeer, die zich voltrekt in de economische organisatie, rijst de vraag, welke taak is weggelegd voor diegenen, die het economisch leven als onderwerp van studie hebben gekozen. Voor korten tijd is in dit tijdschrift deze vraag reeds besproken ¹⁾. In een recent nummer van de Wirtschaftsdienst ²⁾ vinden wij thans een beschouwing over dit probleem, van Dr. F. Huhle: „Zukunftsaufgaben der Nationalökonomie”, waarvan hier in het kort het belangrijkste van den inhoud zal worden weergegeven.

De schrijver begint met de, ook in ons land wel verkondigde, stelling, dat de jonge, academisch gevormde econoom zoo weinig directe waarde in de practijk heeft. Zooals hij echter terecht opmerkt, is dit geen verwijt, dat de economie als wetenschap treft; het is een gevolg van de opleiding.

Het doel der economische opleiding moet zijn het opvoeden tot economisch denken. De eerste taak van elke, die economie doceert, is de studenten dit „economische denkvermogen” bij te brengen. Het is nuttig, dat daarbij tevens veel kennis wordt bijgebracht. Maar de basis, de algemeene leer der economie, mag voor dit opvoeren van de positieve kennis niet worden verwaarloosd.

De theoretische vorming blijft essentieel. Het is in dit opzicht zoo gesteld, dat het bij de grondbeginselen gaat om waarheden van algemeene gelding. Er bestaat geen theoretische economie voor elke natie afzonderlijk; zij, die dit meenen, leiden hun economisch denken uit het feitelijk gebeuren af, in plaats van dit economisch gebeuren door het logisch denken te verklaren. Met deze verwaar-

¹⁾ M. F. J. Cool, Bij de jaarwisseling, in E.-S.B. van 8 Januari 1941.

²⁾ Dr. F. Huhle, Zukunftsaufgaben der Nationalökonomie, Wirtschaftsdienst, Heft 1, 1941.

loozing van de logica hangt het ook samen, dat aan dogma's wordt vastgehouden, alleen omdat een beroemde persoonlijkheid deze heeft geformuleerd. Voor den eerbied voor den beroemden naam moet de grondbeginselen der logica in de plaats komen. Daarom zijn ook theoretisch scherp omlinjende begrippen en de kennis van de toepassing daarvan voor den econoom noodig. Maar het enkele formuleren van begrippen is nog geen wetenschap. Wie muleten origineel te zijn door het scheppen van steeds nieuwe begrippen en categorieën, die volstrekt niet altijd beter zijn dan de oude, is tot onvruchtbaar werken gedoemd. Hetzelfde geldt voor hen, die de schrijver als „dei Mystiker der Nationalökonomie” aanduidt.

De noodzakelijke aanvulling door de practijk.

Ook degene, die op de volgens den schrijver juiste wijze wetenschappelijk is geschoold, is daarom nog niet tot een volledig oordeel over het economisch leven in staat. Het is noodig, dat door een veelzijdig contact met de practijk zijn kennis wordt verdiept, zijn inzicht wordt verscherpt. De student zou — indien men een ideaal wil stellen — een stage door moeten maken in elk der voornaamste takken van het economisch leven: de voortbrenging en het bewerken van grondstoffen, handel en bankwezen. Een praktische vraag, die zich hierbij onmiddellijk voordoet, is echter deze: op welken leeftijd zal men dan zijn studie kunnen afsluiten? De schrijver, die deze vraag zelf stelt, erkent het groote bezwaar hiervan. Hij stelt in het vage een oplossing voor door het in den tijd samen doen vallen van verschillende onderdeelen der op deze wijze opgevatte studie in de economie.

De beteekenis der statistische analyse.

Welk onderdeel der feitelijke kennis men daarbij eventueel wil laten vallen, in elk geval dient de statistiek als leervak behouden te blijven. Zij verdient zelfs meer opmerkzaamheid dan tot dusverre. Elke econoom moet bekend zijn met eenvoudige statistische bewerkingen en vooral met de bestaande statistische bronnen. Dit is niet alleen van paedagogische waarde, doch het is een praktische eisch van het grootste gewicht. Dikwijls geeft voor het verkrijgen van een economisch gefundeerd oordeel het weten, waar een bepaald gegeven te vinden is, den doorslag. De kennis der bronnen alleen is echter niet voldoende. Wie de methodische samenstelling van een statistiek niet doorgrondt, kan er niet mee werken. Evengoed als uit foute cijfers, kunnen verkeerde conclusies worden getrokken uit de onjuiste interpretatie van goede gegevens. Het steeds ingewikkelder worden van het economisch proces en het streven het economisch leven te leiden, hebben de statistische analyse tot één van de belangrijkste werktuigen van den econoom gemaakt. Slechts met behulp hiervan immers zal de jonge econoom in staat zijn de ingewikkelde vormen der economische organisatie meester te worden, waar een belangrijk deel van zijn taak ligt.

Tot zoover de schrijver van dit artikel. Wij merken hierbij op, dat de daarin neergelegde opvattingen over het nut van een practijkperiode in de kringen van het economisch hooger onderwijs in Nederland in het algemeen worden geandeeld. Met deze beperking echter, dat men, juist in verband met den tijdsfactor, meent, dat practijk in enkele bedrijfstakken reeds voldoende kan zijn.

OVERHEIDSMAATREGELEN OP ECONOMISCH GEBIED.

HANDEL EN NIJVERHEID.

Generator-anthraciet. Van 1 Februari a.s. af wordt de distributie en verstrekking van anthraciet (en turf) voor gasgeneratoren voor motorrijtuigen gewijzigd en, evenals de distributie en verstrekking van benzine, opgedragen aan de Rijksverkeersinspectie. Verbruikers dienen zich

dus niet meer tot de brandstoffencommissie te wenden, maar tot den Rijks (Hoofd) Inspecteur voor het verkeer in hun district.

Een uitzondering op deze regeling wordt gemaakt voor grootverbruikers van generator-anthraciet. Deze kunnen — nadat zij door het Rijkskolenbureau als zoodanig zijn erkend — de van de Rijks-Inspecteurs verkregen machtigingen toezenden aan het Rijkskolenbureau, dat hun op grond daarvan een toewijzing verstrekt. (E.V. 31/1/'41, pag. 144).

Hotels, restaurants, enz. Elke ondernemer van een hotel, restaurant, café of pension, of daarmee gelijk te stellen inrichting, moet zich vóór 11 Februari 1941 doen inschrijven bij het Rijksbureau voor deze bedrijven.

Er wordt voorts de aandacht op gevestigd, dat overneming van een hotel-, café-, restaurant- of pensionbedrijf niet als een nieuwe vestiging beschouwd wordt. (E.V. 31/1/'41, pag. 139/40; Stct. No. 18).

Invoerrecht Duitsch bier. In verband met de verhooging van de bieraccijns is het specifiek invoerrecht op Duitsch bier, dat per 1 Januari jl. werd verlaagd tot f 7.50 per hl., met ingang van 1 Februari wederom verhoogd tot f 9.— per hl. (E.V. 7/2/'41, pag. 184).

Oorlogsschade. Besluit van den Secretaris-Generaal van het Departement van Financiën inzake de bijdragen van het Rijk ten behoeve van den wederopbouw en het herstel van door oorlogsgeweld beschadigde goederen toe-

behoorende aan publiekrechtelijke en daarmee gelijkgestelde lichamen. (E.V. 31/1/'41, pag. 140; V.B. No. 4).

Schoenindustrie. Collectieve arbeidsovereenkomst. Door de Bedrijfsraad voor de Schoenindustrie is een verzoek ingediend tot algemeen verbindendverklaring van sommige bepalingen, o.m. met betrekking tot loonen, salarissen en arbeidsvoorwaarden, van een collectieve arbeidsovereenkomst, afgesloten tusschen de Federatie van Nederlandsche Schoenfabrikanten enerzijds en eenige werknemersorganisaties anderzijds. (E.V. 7/2/'41, pag. 177).

Schroot. Nadere voorschriften voor den handel in schroot. (E.V. 31/1/'41, pag. 140; Stct. No. 19).

Schrot-Prijzeregeling. In de „Prijzenbeschikking geslagen schrot No. 1” zijn opgenomen de prijzen, waartegen geslagen schrot en daarmee overeenkomende soorten schrot ten hoogste mogen worden te koop aangeboden of verkocht door: 1. schrotproducenten of schrothandelaren aan groot-handelaren; 2. Schrotproducenten of -handelaren aan schrothandelaren; a. in partijen van 15 tot 50 ton en b. in partijen kleiner dan 15 ton; 3. groothandelaren in schrot aan schrotverbruikers. (E.V. 7/2/'41, pag. 177; Stct. No. 23).

Vleesch en vleeschwaren. Er zijn wijzigingen gebracht in de voorschriften voor het toebereiden en verduurzamen van vleesch, gegrond op de Vleeschkeuringswet. Deze bepalingen hebben voornamelijk betrekking op het verwerken van vleesch, afkomstig van huisslachtingen. (E.V. 31/1/'41, pag. 140; Stct. No. 15).

MAANDCIJFERS.

INDEXCIJFERS VAN NEDERLANDSCHE AANDEELEN (Centraal Bureau voor de Statistiek)

(Men zie voor de wijze van berekening der indexcijfers het Maandschrift van het C.B.S. van Maart 1925, blz. 355 e.v. en 30 April 1937, blz. 605 e.v. De lijst der fondsen, uit welke notering de indexcijfers worden berekend, ligt ter inzage op het Centraal Bureau voor de Statistiek).

De tusschen haakjes geplaatste cijfers geven het aantal fondsen aan, waaruit het indexcijfer berekend is.

1930 = 100	Productie- middelen industrieën (29)	Consumptie- goederen industrieën (22)	Nijverheid (51)	Banken (6)	Scheepvaart- onder- nemingen (6)	Petroleum (1)	Internationale fondsen ¹⁾ (5)	Suiker (5)	Rubber (7)	Tabak (4)	Thee (5)	Indische ondernemingen ²⁾ (29)	Algemeen index- cijfers ³⁾ (100)	Amerik. fondsen (15)
1930	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1931	72	76	74	86	55	57	51	63	51	68	65	66	70	59
1923	44	55	49	64	30	37	32	36	29	39	46	41	46	39
1933	51	59	54	72	26	44	34	35	45	38	59	49	52	36
1934	50	66	57	68	21	42	34	28	73	41	69	58	55	34
1935	46	67	55	75	21	47	38	34	80	48	65	60	55	37
1936	52	76	64	80	38	79	44	42	109	70	73	79	66	62
1937	85	108	95	103	113	108	70	64	209	92	107	120	104	76
1938	84	105	93	99	98	90	57	56	145	81	94	98	96	54
1939	86	100	92	80	94	79	45	63	132	53	84	86	90	56
Jan. '40	80.4	92.7	85.7	65.4	106.6	69.8	38.2	67.3	141.7	46.6	80.2	86.0	85.4	54.3
Febr. „	81.0	92.6	86.0	65.1	106.3	66.3	36.4	64.9	135.3	48.1	79.2	83.6	84.7	52.5
Mrt. „	82.0	96.7	88.3	64.1	110.1	64.2	35.9	64.3	132.0	46.7	78.0	82.3	85.7	52.6
April „	82.3	94.5	87.6	63.8	111.1	58.8	34.7	61.8	126.2	47.5	72.6	77.7	83.9	53.5
Sept. „ ⁴⁾	99.3	111.6	104.6	68.4	110.8	60.4	50.3	61.2	131.7	52.2	74.5	79.5	94.3	56.1
Oct. „	109.6	123.6	115.6	80.2	117.5	63.9	63.1	64.1	144.0	55.1	82.3	85.8	104.1	57.
Nov. „	113.1	130.6	120.7	84.3	127.8	75.7	65.9	74.3	170.4	65.7	103.7	102.6	112.7	69.8
Dec. „	118.0	134.5	125.1	85.1	134.2	71.4	62.3	77.9	182.4	69.7	93.9	105.4	116.1	69.7
Jan. '41	126.2	139.2	131.8	85.9	134.1	70.8	61.8	77.6	186.2	70.6	93.4	106.4	120.0	69.7

¹⁾ Fondsen, die zowel internationaal verhandelbaar zijn, als geacht kunnen worden sterk den invloed van den buitenlandschen conjunctureelen toestand te ondervinden.

Hieronder is ook het petroleumtaandeel uit de voorafgaande kolom opgenomen.

²⁾ Hieronder zijn begrepen de aandelen uit de 4 voorafgaande kolommen.

³⁾ Aandelen van Nederlandsche en Nederlandsch-Indische ondernemingen, waaronder 3 fondsen, die niet in de voorafgaande kolommen zijn opgenomen.

⁴⁾ Over de maanden Mei t/m. Augustus '40 werden geen indexcijfers berekend.

Alfabetische Index Overheidsmaatregelen op Economisch gebied

(Zie voor den alfabetischen index Overheidsmaatregelen in 1940 het Jaarregister 1940, laatste bladzijde.)

Aardappelen	(1304) 57	Zeep	(1305) 75, ('07) 108, ('08) 129
Arbeidsvoorwaarden	(1303) 46, ('06) 92, ('08) 128	Zoutindustrie	(1302) 31
Autobevrachtingsdienst	(1306) 93	Zuivelindustrie	(1304) 75, ('05) 75, ('06) 92, ('07) 108
Batterijen	(1303) 46		
Belasting	(1304) 57, ('05) 75/76, ('07) 108/09		
Benzine	(1302) 31, ('07) 107		
Betalingsverkeer m. het buitenland	(1304) 57, ('05) 75, ('07) 108		
Bier	(1308) 128		
Bloembollencultuur	(1302) 31, ('03) 46		
Bloemkweekerij	(1306) 92		
Boonkweekerij	(1305) 75		
Boter	(1303) 46, ('04) 57, ('06) 92/93		
Bouwmaterialen	(1303) 46, ('05) 74, ('07) 107		
Brandstoffen, Motor-	(1302) 31, ('03) 46, ('05) 74/75, ('07) 107, ('08) 127		
Brandstoffen, Vaste	(1304) 56		
Buitenlandse handel	(1302) 31		
Chemische producten	(1307) 107		
Cichorei	(1306) 92		
Crisisinvoerwet	(1305) 74		
Crisisproducten	(1302) 30, ('03) 46, ('04) 57, ('05) 74		
Deviezenverkeer, Regeling	(1304) 57, ('07) 109		
Distributiebescheiden	(1306) 93		
Eieren	(1306) 92, ('08) 129		
Electriciteit	(1304) 57, ('08) 129		
Gas	(1304) 57, ('08) 129		
Gasgeneratoren	(1303) 46, ('05) 74, ('08) 127		
Gevogelte	(1304) 57		
Goederen voor de Duitse weermacht	(1302) 31, ('06) 92, ('07) 109, ('08) 129		
Goederenverkeer m. h. buitenland	(1302) 31, ('07) 109		
Grafische Industrie	(1303) 46, ('05) 74		
Grondbelasting	(1304) 57		
Hooi	(1307) 107		
Hotels, restaurants enz.	(1308) 128		
Hout	(1304) 56		
Huurprijzen	(1303) 46		
Hypotheekwezen	(1304) 57		
Invoerrechten	(1304) 56, ('05) 74/75, ('08) 128		
IJzer en staal	(1304) 56, ('07) 107, ('08) 128		
Jute	(1305) 74		
Kaas	(1305) 75, ('06) 93		
Keramische Industrie	(1307) 107		
Koffie	(1306) 92, ('08) 129		
Landbouw	(1302) 31, ('04) 57, ('05) 75, ('06) 92/93, ('07) 107/08		
Landbouwgrond	(1302) 31		
Landbouwinventarisatie	(1304) 57		
Linoleumindustrie	(1303) 46		
Lompen, enz.	(1304) 56, ('06) 92		
Loonbelasting	(1304) 57, ('07) 108		
Luchtpostverkeer	(1305) 75		
Margarine	(1306) 92		
Meel en -producten	(1307) 108		
Melk en -producten	(1304) 57, ('07) 107/08		
Metalen	(1304) 56		
Motorrijtuigenbelasting	(1304) 57		
Olïen en vetten	(1304) 56, ('05) 75, ('06) 93		
Omzetbelasting	(1305) 75		
Ondernemersovereenkomsten	(1302) 31		
Oorlogsschade	(1302) 31, ('08) 121		
Organisatie bedrijfsleven	(1305) 74		
Paarden	(1302) 31, ('06) 93		
Papier	(1302) 31		
Petroleum	(1302) 31		
Prijsregeling	(1302) 31, ('03) 46, ('04) 56/57, ('05) 75, ('06) 92, ('07) 107/08, ('08) 128		
Radiohandel	(1305) 74		
Rundvee	(1304) 56, ('06) 93		
Schape	(1306) 93		
Schoenindustrie	(1308) 128		
Schuldenaren. Bescherming	(1306) 92		
Slachtvee	(1304) 56, ('07) 108		
Specerijen	(1304) 56, ('06) 92		
Stroo	(1307) 107		
Surrogaten	(1306) 92		
Tabaksproducten	(1304) 56		
Textieldistributie	(1304) 56, ('06) 93		
Thee	(1308) 128		
Tuinbouw	(1302) 30/31, ('05) 75, ('06) 92		
Varkens	(1304) 57, ('06) 93		
Vaten	(1307) 107		
Veeboekje	(1306) 93		
Veevoeder	(1304) 57		
Vereffeningcertificaten	(1305) 74		
Vervoerswezen	(1305) 75, ('06) 93, ('07) 109		
Verwerkende Industrieën	(1303) 46, ('07) 107		
Verzekering	(1304) 57		
Vetsmelters	(1304) 57		
Vleesch	(1304) 57, ('05) 75, ('07) 108, ('08) 128		
Voedselvoorzieningsbesluit	(1305) 75		
Waardevermeerderingsbelasting	(1304) 57, ('05) 76		
Wederopbouw	(1305) 74, ('07) 107		
Wijnbelasting	(1307) 109		
Wild	(1304) 57, ('05) 74		
Winstbelasting	(1304) 58		
Zakken	(1304) 56, ('05) 74		

Cijfers tusschen haakjes verwijzen naar nummer E.-S.B., tweede cijfers naar de bladzijde, waar het bericht voorkomt.

DE TWENTSCHE BANK N.V.

GEVESTIGD TE AMSTERDAM

Maandstaat op 31 Januari 1941

Kas, Kassiers en Daggeldleeningen	f	30.933.552,11
Nederlandsch Schatkistpapier	,,	175.381.642,56
Ander Overheidspapier	,,	8.904.764,81
Wissels	,,	344.497,98
Bankiers in Binnen- en Buitenland	,,	11.403.257,89
Effecten en Syndicaten	,,	5.242.342,08
Prolongatiën en Voorschotten tegen Effecten	,,	17.373.653,56
Debiteuren	,,	48.382.206,12
Deelnemingen — (incl. Voorschotten)	,,	1.596.116,84
Gebouwen	,,	4.000.000,—
Belegde Reserve voor Verleende Pensioenen	,,	1.688.497,40
Effecten van Aandeelhouders in Leendepot	,,	13.129.850,—
	f	<u>318.380.381,35</u>

Kapitaal	f	40.000.000,—
Reserve	,,	10.500.000,—
Deposito's op Termijn	,,	27.919.334,65
Crediteuren	,,	218.176.556,99
Overloopende Saldi en Andere Rekeningen	,,	6.966.142,31
Reserve voor Verleende Pensioenen	,,	1.688.497,40
Aandeelhouders voor Effecten in Leendepot	,,	13.129.850,—
	f	<u>318.380.381,35</u>